

Unelmana vapauden valtakunta

Toinen maailmansota ja suomalaisen vasemmistoölymystön toivo paremmasta

HANNE KOIVISTO

Mä tiedän varmaan: onnellinen maa
on tällä puolen tähtien lähellämme.
Nyt kaipuu sinne kantaa, ikävämmme.
Se todeks muuttuu ihmiselle vasta,
kun osaa ihmistä hän rakastaa.¹

Elvi Sinervo kirjoitti yllä olevat rivit jatkosodan aikana vankilassa. Ne kertovat tämän artikkelin kohteena olevan vasemmistoölymystön tulevaisuutta koskevista ajatuksista, tulevaisuuteen tähtäämisestä ja paremman huomisen toivomisesta ja kaipaamisesta. Utopiat puhuttelivat vasemmistoölymystöön kuuluneita, koska niiden avulla he saattoivat kuvitella, millaiseksi elämä voisi muuttua. Kyse ei kuitenkaan ollut vain älyllisestä leikkittelystä, vaan syvä tunneperäinen sitoutuminen paremman tulevaisuuden puolesta tehtävään työhön motivoi heidän toimintaansa ja näkyi tunteikkaina, nostalgisina visioina tulevasta onnenmaasta ja heistä itsestään sitä rakentamassa jopa messiaanisinä hahmoina. Tässä artikkelissa analysoin vasemmistointellektuellien visioiden erilaisia merkityksiä ja sijoitan ne länsimaisten vasemmistopiirien aikalaieskusteluun.

Helsingissä toimi 1930-luvulta 1950-luvulle vasemmistoölymystöksi itseään kutsuneiden kulttuurivaikuttajien ryhmä, jonka jäsenistä kohdistan tässä artikkelissa huomioni Katri Valaan (1901–1944), Raoul Palmgreniin (1912–1995), Kaisu-Mirjami-Rydbergiin (1905–1959) ja Elvi Sinervoon (1912–1986).² Vasemmistointellektuellit miehittivät

1 Sinervo: *Onnenmaa ja kuninkaantytär*. Satunäytelmään palataan vankilavuosia koskevassa alaluvussa.

2 Ryhmään kuuluivat lisäksi politiikasta ja sosialismin teoriasta kiinnostuneet Cay Sundström (1902–1939) ja Mauri Ryömä (1911–1958), marxilaista estetiikkaa ja kulttuurikritiikkiä kehittänyt Helmer Adler (1908–1940), teatterikritiikkeihin erikoistunut Maija Savutie (1910–1988), kuvataiteilija Tapio Tapiovaara (1908–1982) sekä runoilija ja toimittaja Arvo Turtiainen (1904–1980).

Akateemisen Sosialistiseuran, Tulenkantajien Seuran ja kirjailijaryhmä Kiilan. He osallistuivat myös päivänpolitiikkaan 1930-luvun alusta vuoteen 1937 Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa (SDP) sen vasemman laidan fraktion ja sotien jälkeen Suomen kansan demokraattisessa liitossa (SKDL) ja Suomen kommunistisessa puolueessa (SKP), puolueen kannalta jossain määrin hankalasti käsiteltävänä ja siksi melko lyhytikäisenä sivistyneistöryhmänä.³

Vasemmistointellektuellit halusivat viedä Suomea kohti sosialismia ja tuoda kehittelemänsä marxilaisen estetiikan työväenkulttuuriin, jotta siitä tulisi emansipatorista. He rakensivat toimintansa ajatuksellisen perustan perehtymällä vakavasti Marxin kirjoituksiin ja vaativat työväenliikkeeltä niiden tiukempaa noudattamista. He tunsivat yhteiskuuluvuutta Ranskan kansanrintamaliikkeeseen ennen sotia ja kaikkeen radikaaliin, yhteiskuntakriittiseen ja vasemmistolaiseen toimintaan niin lännessä kuin idässä ja myös sotavuosien jälkeen. Neuvostoliitto kiinnosti heitä maana, jossa sosialismi oli toteutettu ensimmäisenä, mutta maasta oli saatavissa vain vähän puolueetonta tietoa. 1930-luvun alusta alkaen voimassa olivat muun muassa poliittisen kiihotuksen kieltävät kommunistilait, minkä vuoksi Neuvostoliitosta oli mahdotonta kirjoittaa ylistävästi. Kuka sitä yritti, sai niskoilleen painokanteen ja joutui oikeuteen vastaamaan teostaan syytettynä valtiopetokseen houkuttelusta. Niinpä vasemmistointellektuellit julkaisivat enimmäkseen länsimaisten, Neuvostoliittoa ihailleiden vierailijoiden kirjoituksia toiveidensa maasta tai Neuvostoliitosta lähetettyjä tekstejä.⁴ Aikakauden asenneilmasto oli niin ankara, että sosialistiset ja yhteiskuntakriittiset näkemykset oli verhottava kulttuuriin, jos niitä halusi julkaista. Runoissa ja allegorisesti tulkittavissa utopistisissa teksteissä intellektuellit saattoivat kirjoit-

3 Artikkelin lopussa kerron lyhyesti Raoul Palmgrenin ja Elvi Sinervon tapauksista asiaan liittyen.

4 Esimerkki Neuvostoliitto-kirjoittelusta on *Kirjallisuuslehdessä* Neuvostoliiton teemanumero 18/20 vuodelta 1937. Se koostui lähes kokonaan neuvostoliittolaisista teksteistä. *Soibtu* ja *Tulenkantajat* käyttivät enimmäkseen länsimaista aineistoa. Esimerkiksi *Soibdussa* julkaistiin Sidney ja Beatrice Webbin kirjoituksia Neuvostoliitosta. Useimmat kirjoitukset liittyivät Neuvostoliiton talous- ja yhteiskuntaelämään. Ks. esim. *Soibtu* 17/18 1937, 283–286.

taa sosialismista tavalla, joka läpäisi tiukan viranomaiskontrollin mutta tavoitti lehtiä lukevat äärivasemmistolaiset työläiset. Runoista ja näytelmistä tuli poliittisia viestejä kuulijoille. 1930-luvulla kulttuurista tuli yhteiskunnallisen toiminnan tärkein foorumi sosialidemokratian vasemmalla laidalla ja kommunistisesti ajattelevien keskuudessa.

Vasemmistoölymystöksi itseään kutsuneet olivat aktiivisia ja työtehtiä. He jättivät jälkeensä paksut pinot lehtiä ja kirjoja, poliittisten puheiden konsepteja, runoja, näytelmiä ja kuvia. Niistä suurin osa kohdistui päiväkohtaisiin poliittisiin, yhteiskunnallisiin, tieteellisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin. Sieltä täältä niiden joukosta erottuu yksittäisiä tekstejä ja niiden katkelmia, sanoja ja sanontoja, jotka viittaavat siihen, että intellektuellien joukossa oli henkilöitä, jotka varsinkin nuoruusvuosinaan tunsivat vetoa toivon problematiikkaan, kuten utopioihin ja vallankumousromantiikkaan, messiaanisiin kuvitelmiin omasta tehtävästään ja raamatullisiin vertauksiin tulevasta tuhatvuotisesta valtakunnasta. Heidän laajasta tuotannostaan löytyy myös muutamia kirjoituksia, joissa tulevaisuudesta unelmoidaan kotiinpaluuna tai joissa kadotettua menneisyyttä ikävöidään ”onnen saari” -kuvastoin. Nämä tekstit ovat artikkelini alkuperäisaineistona.

Ilkka Liikanen ja Pauli Manninen ovat todenneet, että Raoul Palmgrenin ajattelun perusjännite rakentui ihanteiden ja utopioiden sekä konkreettisen poliittisen todellisuuden yhteentörmäyksestä. He ovat löytäneet utopistisia sävyjä etenkin Palmgrenin nuoruudenteksteistä.⁵ Palmgrenin lisäksi Katri Vala ja Elvi Sinervo olivat kiinnostuneet utopioista ja tunsivat sekä klassiset että modernit utopiat. Kaisu-Mirjami Rydberg puolestaan visioi kirjoituksissaan ja poliittisissa puheissaan tulevaa sosialistista onnen maata utopistisesti ja ihannoidusti ja teki Katri Valan ajatuksia tunnetuksi.

Jopa ryhmän jyrkimmillä marxilaisen teorian ja vasemmistolaisimman politiikan harjoittajilla oli toisinaan taipumusta vallankumousromantiikkaan. Mauri Ryömä tunnelmoi soittamalla Frederic Chopinin

5 Liikanen ja Manninen 1982, 7–22.

haikean kauniita ja pateettisia vallankumoussäveliä ”raskaasti ja aidosti”.⁶ Vankilassa ollessaan Cay Sundström kirjoitti ihailemansa ja samastumiskohteekseen nostamansa Victor Hugon elämäkerran *Romantikerns revolt. Victor Hugos politiska kamp* (1946).⁷

Vasemmistointellektuelleja on tähän mennessä tutkittu ennen kaikkea sosialismin teorian, päivänpolitiikan, kirjallisuuskäsitysten ja aika-kauden kulttuurikeskustelujen näkökulmista⁸, mutta ei niinkään utopistisen ajattelun, unelmoinnin, nostalgisen kaipauksen tai tunnelmoinnin teemoista. Tässä artikkelissa keskityn näihin teemoihin.

Viritän seuraavat kysymykset: minkälaisia olivat suomalaisen vasemmistoälymyyden haaveet ja unelmat? Miten utopistisuus ja nostalgisuus ilmenivät heidän teksteissään ja puheissaan? Millainen oli heidän toivon tematiikkansa ihmisen mahdollisuuksista 1930-luvun lamavuosien ja oikeistolaisuuden vuosikymmeneltä sotavuosien jälkeiseen poliittiseen uudelleenorientaatioon? Ja miten unelmille kävi esikuvalliseksi koetun Neuvostoliiton toimeenpanemien joukkomurhien ja Stalinin valtioterrorin paljastuttua vähitellen ensimmäisen kerran 1930-luvulla ja toisen kerran 1950-luvulla Stalinin kuoleman jälkeen. Keskityn vuosikymmeniin sodan kummallakin puolen, mutta ulotan tarkasteluni vuoteen 1963, jolloin Raoul Palmgren julkaisi kirjansa *Toivon ja pelon utopiat*, johon optimististen tulevaisuudenkuvien rinnalle olivat ilmaantuneet pessimistiset dystopiat.

Tutkimusmetodina käytän tekstien lähilukua ja kontekstualisointia eurooppalaiseen aikalaieskusteluun, jota tekstissä edustaa ennen kaik-

6 Ryömän Chopin-harrastus käy ilmi vankilakirjeessä, jonka Elvi Sinervo kirjoitti puolisolleen 14.11.1940. Hän vertasi toisiinsa Mauri Ryömän ja Helmer Adlerin tapaa soittaa Chopiniä. Jälkimmäinen soitti Elvin mielestä nopeasti ja hermostuneesti. Mauri Ryömän kokoelma, Kirjeet, KansA.

7 Federations förlag, Stockholm.

8 Esim. Saarela, Tauno: *”Eniten hyödyllistä opittavaa Itävallan sosialidemokratialta”. Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926–1934*. Poliittisen historian lisen-siaatintyö, Helsingin yliopisto, Helsinki 1994. Rentola, Kimmo: *Kenen joukkoissa seisot. Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY, Porvoo ym., 1994; Sallamaa, Kari: *Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan esteettinen ohjelma ja maailmankatsomus 1933–1943*. SKS, Helsinki 1994; Koivisto, Hanne: *Erotiikkaa, politiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmisto-älymyydestä 1930-luvulla*. THPTS, Helsinki, 2011.

kea marxilainen filosofi Ernst Bloch (1885–1977). Kuljetan häntä artikkelin alusta loppuun suomalaisintellektuellien keskustelukumppanina, ikään kuin kommentoimassa näiden ajatuksia ja käsitteellistämässä niitä. Osoitan ajatusten kulkevan hämmästyttävän usein samaa rataa; suomalainen vasemmistoälymystö oli hyvin perillä länsimaisten vasemmistointellektuellien ajattelusta ja vasemmistolaisesta kulttuurista, joihin suomalaiset myös tietoisesti suuntautuivat.⁹

Utopia ja nostalgia -tematiikasta kumpuavat tutkimuskysymykset rajaavat kontekstin etäämmälle päivänpolitiikasta, yhteiskuntakritiikistä tai konkreettisesta Neuvostoliitto-tiedosta kohti runouden, uskonnollisuuden ja ajattelun maailmoja. Tästä esimerkkinä on vasemmistointellektuellien usein mainitsema vapauden valtakunnan käsite. Useammin kuin oman ajan Neuvostoliittoon, sillä viitattiin joko alkuperäisiin Marxin sanoihin tai kaukana siintävään, vielä hahmottomaan tulevaisuudenunelmaan.

Historiallisen materialismin ja utopistisen ajattelun jännite

Vasemmistointellektuellien kiinnostus toivon tematiikkaan, utopioihin ja vallankumousromantiikkaan ei ole yllättävää, koska optimistinen asenne maailman muuttamisesta kuuluu sosialistiseen ajatteluun ja työväenliikkeen perinteeseen. Jossain määrin paradoksaalista sen sijaan on, että henkilöt, jotka nyt ovat huomion keskipisteenä, halusivat samaan aikaan seurata tarkasti Karl Marxin tietä ja olla hänen oppilaitaan. Opintopiireissään he lukivat ja käänsivät suomeksi Marxin ajatuksia *Kommunistisesta manifestista* taloustieteen ja historiallisen materialismin perusteoksiin. Niissä todettiin utopistien historiallinen merkitys, mutta mainittiin samalla heidän tehtävänsä päättyneeksi. Marxin kanta utopioihin oli välittävä. Hän arvosteli utopiasosialisteja siitä, etteivät nämä ymmärtäneet kapitalismin ehtoja ja edellytyksiä, vaan uskoivat mahdollisuuteen palata esikapitalistiseen yhteisöllisyyteen. Siksi heidän ajatuksensa saattoivat tarjota vain kuvitteellisia ratkaisuja todellisiin ongelmiin. Vallankumousliikkeen tuli Marxin mielestä perustaa toimintastrategiansa

9 Koivisto 2014.

ja taktiikkansa teoreettisesti pätevään tilanneanalyysiin. Tieteellisen sosialismin johtamana köyhälistön joukkoliike toteuttaisi sosialismin ja tekisi mahdolliseksi ”ihmiskunnan hyppäyksen välttämättömyyden valtakunnasta vapauden valtakuntaan”.¹⁰

1930-luvun nuoret suomalaiset vasemmistointellektuellit eivät suinkaan olleet ensimmäisiä vasemmistolaisia, jotka tunsivat vetoa utopioihin ja unelmointiin. Jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa muualla Euroopassa oli utopisteja, jotka arvostelivat Marxia subjektiivisen elementin väheksymisestä ja painottivat sitä, että utopia voi olla joukkotoiminnan kannustin ja suuri, energiaa antava muutosideologia. Esimerkiksi itävaltalainen sosialistinen teoreetikko Karl Kautsky, joka vaikutti paljon Cay Sundströmin ajatteluun, oli viehättynyt Joachim Fiorelaisen kommunistisen, tuhatvuotisen valtakunnan profetiasta.¹¹ Kyseessä ei olekaan selkeä kahtiajako tieteellistä ajattelua korostaneeseen marxilaisuuteen ja tunteisiin vetoavaan utopistiseen ajatteluun, vaan utopiatutkijat Frank E. ja Fritzie P. Manuel painottavat, että parhaiten tunnetuiksi tulleet, banderolliteksteiksi nousseet Karl Marxin ajatukset herättivät suurta, utopistista innostusta kannattajissaan.¹²

Raoul Palmgren on *Toivon ja pelon utopioissaan* (1963) kiinnittänyt huomiota sosialististen tulevaisuudenkuvien haaveelliseen puoleen. Vaikka ne eivät suoranaisesti ole utopioita, ne ovat luonteeltaan utopistisia, Palmgren korostaa. Utopiat puolestaan ovat hänen määrittelemineen kuviteltuja ja haaveellisia maailmanparannusohjelmia.¹³

Sananmukaisesti utopiat eivät sijaitse missään, niillä ei ole paikkaa, mutta sosialistien haaveet kiinnittyivät Neuvostoliiton luomaan esikuvaan. Palmgren käytti jo 1930-luvun kirjoituksissaan Neuvostoliitosta varsin tunteikkaita luonnehdintoja. Venäjän vallankumouksen 20-vuo-

10 Marxin ajattelusta, ks. Palmgren 1963, 23; Lahtinen 2002, 173, 205.

11 Karl Kautskyn ja Ernst Blochin kiinnostuksesta Joachim Fiorelaisen 1100-luvulla kehittämään utopiaan ks. Lahtinen 2002, 173–175, 223–224.

12 Näitä olivat mm. Marxin ajatukset siirtymisestä ”vapauden valtakuntaan” (*Pääoma*) ja periaate ”jokaiselta kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeidensa mukaan” (*Gothan ohjelman arvostelusta*). Manuel ja Manuel 1979, 10, 698–699, 710–711.

13 Palmgren 1963, 6–9.

tisjuhlavuonna 1937 hän luonnehti Neuvostoliiton kansaa koko ihmiskunnan lunastajaksi ja totesi, että Neuvostoliitto on olemassaoloaikansa ”loistanut edistyksen majakkana keskellä vanhaa, risti-riidassaan kouristelevaa kapitalistista maailmaa.”¹⁴ Koko vasemmistoälymystölle Neuvostoliitto oli ennen toista maailmansotaa maailmanrauhan vankin tuki. Maan taloudelliset, poliittiset ja ihmisoikeuksiin liittyvät ongelmat aiheuttivat kuitenkin sille huolta ja pettymystä, jopa henkilökoh-
taisia kriisejäkin, mutta ne haluttiin nähdä maailman ensimmäisen sosialistisen valtioon ohimenevinä kasvukipuina. Esimerkiksi Jarno Pennanen korosti Neuvostoliiton kaikesta huolimatta jatkuvasti lujittuneen. Hän uskoi sen voittavan ongelmansa.¹⁵

Palmgren luonnehtii kirjassaan *Toivon ja pelon utopiat* Neuvostoliiton merkitystä tavalla, jossa näkyy hyvin hänen oma aikalaiskokemuksensa. Merkittävintä Neuvostoliiton synnyssä oli hänelle se, että työväenluokka tällöin ensimmäisen kerran saavutti vallan ja säilytti sen:

Kuva poistettu
tekijänoikeudellisista syistä.

Raoul Palmgren oli jo nuorena kiinnostunut utopioista. Hän luki klassikkotekstejä, unelmoi tulevaisuudesta ja kirjoitti runoja maailmanparantajista. *Toivon ja pelon utopiat* (1963) kokosi Palmgrenin tulkinnat utopiaklassikoista moderneihin dystopioihin asti.

14 Palmgren: ”Päivät jotka järkyttivät maailmaa”, Pääkirjoitus, *Soibtu* 17/18 1937, 264, 295.

15 Pennanen: ”Kirjallisuuslehden ulkopoliittikka”, *Kirjallisuuslehti* 18/20 1937, 263. Kriittisimmin Neuvostoliiton ongelmista kirjoitti 1930-luvulla Raoul Palmgren otsikolla ”Ulkomaat: Neuvostoliitto”, *Soibtu* 11/12 1937.

Neuvostoliiton, ensimmäisen sosialistisen suurvallan, synty muodostui vedenjakajaksi maailman mielipiteissä, kansainvälisessä työväenliikkeessä ja myös utopian aatteellis-psykologisissa elinehdoissa. Se pelästytti, ravisteli ja herätti entusiasmia. Siinä nähtiin marxilaisen teorian käytännön sovellutus, mutta myös sosialististen haaveiden toteutuminen mielikuvitusta kiehtovalla tavalla. Vaikka utopismi tässäkin yhteydessä poliittis-ohjelmallisesti tuomittiin, vallankumouksen todellisuus sinänsä oli ”utopistinen”; itse Lenin kehotti kansaansa rohkeasti uneksimaan ja esitti H.G. Wellsille tämän Moskovassa 20-luvun alussa vieraillessa niin rohkeita (sittemmin toteutuneita) tulevaisuudensuunnitelmia, että tämä piti niitä fantastisina ja nimitti neuvostojohtajaa ”Kremlin uneksijaksi”.¹⁶

Ernst Bloch käsitteli samaa teemaa. Hänen mukaansa juuri marxismi oli tehnyt villeinä rönsvilevistä utopioista ja haaveista historianprosessin pyrkimyksiä ja kestoja koskevaa tiedettä. Mutta Bloch halusi entisestään korostaa marxilaisuuden tunnepuolta. Hän halusi palauttaa sekä fantasian että utopistisuuden marxilaisuuteen, koska ne oli hänen mielestään siitä karkotettu, marxilaisuus oli kehittynyt liiaksi järjen ehdoilla. Blochin tavoitteeksi tulikin marxilainen ”järjen fantasia”. Hänen marxilaisuutensa ei ollut puolueuskollisuutta, vaan ajattelua, johon tuli vaikutteita monelta suunnalta.¹⁷

Utopia ja nostalgia unelman ja toivon käsitteissä

Käytän artikkelissa utopian ja nostalgian sekä unelman ja toivon käsitteitä, jotka ovat nivoutuneet teksteissä toisiinsa monina eri variaatioina. Utopia ja nostalgia on usein nähty toisilleen vastakkaisina käsitteinä, kun on haluttu korostaa utopian suuntautumista tulevaisuuteen ja nostal-

¹⁶ Palmgren 1963, 86.

¹⁷ Moltmanin mukaan Blochin toivon periaatteen taustalla ovat muun muassa juutalainen messianismi ja Israelin kansan *exodus* sekä marxismi sellaisena kuin Lukács sen hahmotteli kirjassaan *Historia ja luokkatietoisuus* (1923) ja kuten se Marxin nuoruuden kirjoitusten 1930-luvun julkaisuissa oli määritelty. Lisäksi Blochin ajatteluun vaikuttivat saksalaisen idealismin filosofit ja hänen nuoruutensa aatevirtaukset sekä kielitiede. Moltman 1985, 89–91, 93.

gian suuntautumista menneisyyteen. Eroa on tehty myös painottamalla nostalgian tunnevaltaisuutta vastakohtana utopian sisältämälle jäsentyneelle, vaikkakin ihannoidulle ajatukselle tulevaisuuden yhteiskunnasta. Käsitteiden kuvaamat ilmiöt ja kokemisen tavat eivät kuitenkaan ole tarkkarajaisia suhteessa toisiinsa. Kirjallisuudentutkija Svetlana Boym näkee omassa tutkimuksessaan *The Future of Nostalgia* (2001) nostalgisuuden kaksijakoisena: toisaalta utooppisena, samastumisen nostalgiana, toisaalta ironisena, vieraantumisen nostalgiana. Utooppisen nostalgian tavoitteena on paluu kadotettuun paikkaan, kuten kotiin tai isänmaahan.¹⁸ Boymin tutkimuksessa utooppisen nostalgian kokijat ovat usein Venäjältä paenneita emigrantteja. Käsite sopii kuitenkin myös Suomen oikeistolaisissa oloissa henkistä maanpakolaisuutta¹⁹ kokeneisiin vasemmistointellektuelleihin, jotka kaipasivat tulevaisuuden sosialistiseen yhteiskuntaan. Utooppinen nostalgisuus voi olla myös kaipuuta kuviteltuun, myyttiseen yhteisöön, missä tulevaisuus rakennetaan uudelleen.²⁰ Se voi olla ikävää identiteetin kotiseudulle, *Heimat*, kuten Ernst Bloch määritteli.²¹

Suomalaisen vasemmistoälymystön unelmien ristiriitaisuutta voi jossain määrin purkaa myös Boymin esiin nostaman ironisen nostalgian käsitteen avulla. Tällä Boym tarkoittaa etäisyyden ja irrallisuuden tunteen vaalimista sinänsä. Tunteella ei tällöin ole aikaa ja paikkaan sidottua kohdetta. Kyse on yksilöllisestä vieraantumisen elämäntyylistä, ristiriitaisesta suhteesta vallan diskursseihin, ulkopuolisuudesta yhteiskunnassa ja siitä, että moderni ihminen ei ole kotona missään. Boym kuvaa neuvostojärjestelmää vastustaneiden taiteilijoiden henkistä kodittomuutta.²² Jotain samaa voi tavoittaa suomalaisten vasemmistointellektuellien 1930-luvun kokemuksesta, kun se eli pienenä toisinajattelevana, vallankumouksellisena saarekkeenaan valtakulttuurissa, tätä ironisoiden,

18 Boym 2001, xiii–xix, 29–31, 49–50, 352–355.

19 Käsite lähenee William Reddyn emotionaalisen pakolaisuuden käsitettä, jossa esimerkiksi samanhenkisessä ryhmässä toimiminen antoi mahdollisuuden rentoutua välittämättä ulkopuolisen maailman paineista. Reddy 2001, 128–129.

20 Boym 1996, 511–513.

21 *Heimat*-käsitteestä Blochilla ks. Sironen 1985, 83–84.

22 Boym 1996, 513–514.

”itseään tilittään”²³ ja välillä pilailien jopa neuvostojärjestelmän kustannuksella. Vasemmistointellektuellit ovat muistelleet nauraneensa paljon ja esimerkiksi Kaisu-Mirjami Rydbergin huvittaneen heitä parodioiden neuvostoliturgiaa.²⁴

Käytän artikkelissa myös unelman ja toivon käsitteitä. Ne kiehtoivat vasemmistointellektuelleja ja toistuivat usein heidän teksteissään. Asetan ne vuoropuheluun Ernst Blochin ajatusten kanssa. Hän kirjoitti teemasta jo teoksessaan *Geist der Utopie* (1918). Sitä myytiin Helsingissäkin, ja Hagar Olsson esitteli sen lehtikirjoituksessaan.²⁵ Teoksessaan ekspressionismiin ja pasifismiin kiinnittynyt Bloch luonnostelee alullaan olevan toivon filosofiansa, jota on luonnehdittu utopian metafysiikaksi. Utopian kosminen tarkoitus on löytää sielullinen maailma, joka voidaan asettaa kurjuutta, kuolemaa ja fyysisen maailman tyhjiä kuoria vastaan. Todetessaan, että tämä mahdollisuus on varattu vain ihmiselle, Bloch korosti utopia-ajattelunsa messiaanista merkitystä.²⁶

Sodan jälkeen Bloch analysoi *Das Prinzip Hoffnung* -teoksessaan²⁷ unien näkemistä, unelmointia ja toivoa. Hän totesi, että nyt on kyse unelmien ottamisesta vakavasti, niiden tarkastelusta ja realisoitumisesta sekä sosialismiin vievän tien näkemisestä. Hänen tavoitteenaan oli onnelliseksi tuleminen tämänpuoleisessa maailmassa: ”Konkreettisen utopian

23 Itsetilitys on käsite, jota Palmgren käyttää usein tarkoittaessaan itsetutkiskelua ja itsearviointia vakavassa, tunnustuksellisessa merkityksessä. Sen sisältöä voi johtaa läntisen ihmisen perusviritykseen kuuluvasta tunnustamisen halusta, josta muun muassa Foucault on kirjoittanut. Toisaalta se kuului käsitteenä tuon ajan kommunistien itsekasvatukseen. Ideana oli tulla tietoiseksi omista heikkouksista ja virheistä ja siten paremmaksi kommunistiksi.

24 Mm. Elvi Sinervo ja Mirja Ruonaniemi ovat muistelleet Kaisu-Mirjami Rydbergin parodiointia. Laajemmin vasemmistointellektuellien naurukulttuurista ks. Koivisto 2011, 153. Ks. myös Kinnunen 1998, 322.

25 Teoksen toista, laajennettua painosta vuodelta 1923 myytiin Helsingissä, ja se saattoi kuulua suomalaistenkin tuntemiin utopiateoksiin. Hagar Olsson oli tulenkantajien ihailema toimittaja ja eurooppalaisten virtausten esittelijä. Lassila 1987, 32–33.

26 *Geist der Utopie*, 1918. passim, erit. 443–445. Toivon problematiikasta ks. myös 21, 155, 189, 268, 276, 358, 372, 388, 424, 430.

27 Bloch kirjoitti teoksensa Yhdysvalloissa vuosina 1938–1947. Siitä julkaistiin uudistetut painokset vuosina 1953 ja 1959.

merkityksessä toivonkuvat johtavat Marxiin”, Bloch korosti.²⁸ Mikko Lahtisen mukaan Blochin tarkoituksena oli kuroa umpeen Marxin osoittama repeämä utopistisen toivon periaatteen ja teoreettisesti pätevän olemassaolon kritiikin välillä. Utopistisen ajattelun arvokas ydin sisältyy ideaan, että olevaa todellisuutta parempi maailma on mahdollinen.²⁹

Sekä unelman että toivon käsitteillä on painava sisältö. Ne yhdistetään usein *Raamatun* kautta länsimaiseen perintöön vakiintuneeseen uskon, toivon ja rakkauden kolmiyhteyteen, ja näin on myös Katri Valan ja Elvi Sinervon teksteissä sekä Kaisu-Mirjami Rydbergin poliittisissa puheissa.³⁰ Filosofi Eero Ojasen määritelmän mukaan: ”Unelma on voimakas suhde itselle tärkeään asiaan. Se kuuluu rakkauden etsimiseen ja siinä elämiseen”. Toivo on hänen mukaansa ihmisen aktiivista suuntautumista eteenpäin ja ulospäin, se on jonkin asian aktiivista haluamista. Usko ja toivo ovat ihmiselle kaikkein välttämättömiä, perustavia asioita. Ilman niitä ihminen ei pysty toteuttamaan ihmisyyttään. Siinä, missä usko on luottamusta, on toivo odotusta, toteaa Ojanen.³¹ Toivo on nähty voimavarana, joka kasvaa ihmisten keskinäisestä yhteydestä. Toivo on kuin ankuri, se tekee mielen iloiseksi, antaa ihmiselle lujautta, voimaa ja kärsivällisyyttä. Toivo voi ohjata elämää.³²

Maailmansotien välisen ajan kulttuurikeskusteluissa puhuttiin paljon toivosta ja utopioista. Syynä tähän Kari Mäkinen näkee Euroopassa vallinneen yleisen epävarmuuden, hämmennyksen sekä kokemuksen

28 Bloch 1986, 10–17. Näitä Blochin ajatuksia suomalainen vasemmistoölymystö ei tietenkään vielä 1930-luvulla voinut lukea, mutta sen sijaan ryhmän ylläpitämässä, Jarno Pennasen toimittamassa *Kirjallisuuslehdessä* julkaistiin vuonna 1937 Ernst Blochin poliittinen pakina ”Wilson herää henkiin”. On esitetty ajatus, että Raoul Palmgren olisi sen kääntänyt, koska samassa numerossa oli hänen utopia-aiheinen kirjoituksensa ”Äärivivoja kaukokaipuun sosiologiaan”. *Kirjallisuuslehti* 16/17 1937, 240–243, 248–250.

29 Lahtinen 2002, 222.

30 Uskon, toivon ja rakkauden kolmiyhteys perustuu Paavalin sanoihin. 1. Kor. 13:13.

31 Ojanen 2002, 58, 76–79.

32 Saarisalo 1980, 1086–1087. Useimmat toivon määritelmät ovat uskonnollisia, mutta soveltuvat myös muihin maailmankatsomuksiin. Poliittisella ideologialla voi olla samankaltainen merkitys ihmiselle kuin uskonnolla, jos kyseessä on kokonaisvaltaisen maailmanselityksen etsintä ja siihen turvautuminen.

maailman kaoottisuudesta aiempien ihanteiden pettäessä. Samalla kun uskonnollinen arvomaailma alkoi heiketä, alettiin etsiä suuntaa muista ajatusrakennelmista.³³ Vuonna 1927 Olavi Paavolainen kirjoitti: ”Aika on vallankumousten ja utopioiden”.³⁴ Seuraavana vuonna Helsingin yliopiston estetiikan professori Yrjö Hirn julkaisi ”onnen saari” -utopioita käsitelleen teoksen *Valtameren saari*. Hirn piti aiheesta myös innostavia luentoja, joita muun muassa Raoul Palmgren kuunteli. Omilla tahoillaan Vala ja Sinervo löysivät klassiset utopiat.³⁵

Utopioiden toiveikkuus ja optimismi vetosivat vasemmistointellektuelleihin ehkä siksi, että niissä yhdistyivät täyttymättömien tunteiden tila, mutta myös tulevaisuutta jäsentävä ajattelumalli, yhtä aikaa sekä ihanteellinen että kriittinen näkemys yhteiskunnasta. Vuonna 1937 Palmgren kirjoitti edellisten vuosien kansanrintamapolitiikkaan pettyneenä, mutta vielä toivoa ylläpitäen: ”Kaikki utopiat uudesti luodusta ihanneyhteiskunnasta eivät – todista vain menneestä vaan myös välittömästi tulevasta – ’Vapauden valtakunnasta’, jota ei ole lupa valloittaa vain utopioissa, vaan joka on vallattava todellisuudessa, kaikkien sorrettujen ja ahdistettujen historiallisella taistelulla.”³⁶

Utopiaan kuuluvat haaveileva kaipaus ja unelmointi.³⁷ Bloch käytti näistä käsitettä ”täyttymystään odottavat tunteet, joiden suunta on tulevaisuus”.³⁸ Bloch totesi *Das Prinzip Hoffnung* -teoksensa olevan kirja toivon oppimisesta, ja koska toivominen on enemmän kuin pelkäämistä, se avartaa ihmistä sen sijaan että passivoisi ja kaventaisi häntä kuten pelkääminen. Toivomisessa on kyse ihmiselle ominaisesta kaipauksesta, odotuksesta ja ikävästä tulevaan.³⁹ On kiinnostavaa, että Bloch liittää toivoon samoja tunteita kuin mitä nostalgian käsitteeseen liitetään.

33 Mäkinen 1989, 26–31.

34 Paavolainen 1927, *Tulenkantajien albumi*, 27.

35 Elvi Sinervo piti sosialidemokraattisen nuorisokerhon viikkokokouksessa 1932 esitelmän Thomas Moren *Utopiasta*. Kalemaa 1989, 38.

36 ”Ääriiviivoja kaukokaipuun sosiologiaan” *Kirjallisuuslehti* 16/17 1937, 240–243. Ks. myös Liikanen ja Manninen 1982, 11.

37 Vuorikuru 2007, 169–171.

38 Bloch 1986, 75.

39 Moltman 1985, 91. Moltman viittaa Blochin *Das Prinzip Hoffnung* -teoksen I osaan, 1. lukuun.

Nostalgian lähdettä on etsitty ihmisen eksistentiaalisesta eheytyksen tarpeesta, joka voi synnyttää paitsi optimistista nostalgista kaipausta kotiin, myös melankolista ja pessimististä maailmantuskaa.⁴⁰

Bloch lähtee liikkeelle samasta perustarpeesta, itsestään vieraantuneen ihmisen toiveesta löytää takaisin kotiin, omaan ihmisyyteensä ja identiteetin kotiseudulle.⁴¹ Mircea Éliaden sanoin nostalgia on: ”valoisan optimismin mahdollisuus, koska menetys muuttuu keveydeksi ja antaa mahdollisuuden lentää valtakuntaan, jossa kaikki puutteet taianomaisesti poistetaan”.⁴² Nostalgisen paluun kohde on tämän vuoksi idylli tai paratiisi.⁴³ Nostalgia kohdistuu enemmän mielikuvaan kuin objektiin, jolloin voi yhtä hyvin kaivata kuviteltua kuin muistettua todellisuutta.⁴⁴ Tämä ajatus tekee mahdolliseksi nostalgisen utopian. Nostalginen muisto on valoisa ja se toimii kuin kauneus ja rakkaus. Se on esteettinen, eheyttävä elämys.⁴⁵

Isaiah Berlin on luonnehtinut Marxin tavoitelleen ihmiskunnan täydellistä itsetoteutusta, jossa ihmiset elävät rationaalisina, yhteistyökyksinä, hyveellisinä ja vapaina. Kaikki positiivinen, mihin ihmiskunta on historiansa aikana halunnut uskoa, näyttäytyy myös Marxin visioimassa todellisuudessa. Harmonia tulisi vallitsemaan kaikkialla: ihmisten välillä, ihmisten ja yhteiskunnan välillä sekä julkisen ja yksityisen elämänpiirin välillä. Berlin luonnehtii tällaista näkemystä utopiaksi ja hän liittää myös Marxin seuraajineen utopistien ketjuun – toisin kuin Marx itse. Berlin kuitenkin korostaa, että kuten monet muutkin utopistit, myös Marx näki ihmisluonteen muuttuvan paremmaksi itsekkyyden ja aggressiivisuuden vähentyessä suotuisissa olosuhteissa. Tästä alkaisi ”todellinen historia”.⁴⁶

40 Kukkonen 2007, 19, 28.

41 Samankaltaista outoutta ja vierautta Heidegger kuvaa ahdistukseen liittyvänä vierautena, Kukkonen 2007, 29–30.

42 Éliadea (*Le mythe de l'éternel retour*) siteeraa Kukkonen 2007, 25.

43 Utopioiden paratiisikuvauksista ks. Manuel ja Manuel 1979, 33–63.

44 Lyytikäinen 2007, 114.

45 Kukkonen 2007, 36, 41.

46 Berlin 2001, 164. Berlinin ajattelusta myös Hollander 1981, 30–31. Hollander viittaa Berlinin kirjoitukseen ”Two Concepts of Liberty” kokoelmassa *Four Essays on Liberty*. New York 1969, 167.

Runoilijat tulevaisuutta viitoittamassa

Ekspressionismi oli länsimainen, vallankumouksellinen, porvarillista yhteiskuntaa vastaan hyökännyt kirjallinen ja taiteellinen liike, jossa Bergsonia ja Nietzscheä seuraten äärimmilleen viety individualismi yhdistyi yhteisölliseen, pasifistiseen ”ihmisveljeyden” ideaan.⁴⁷ Liikkeessä haaveiltiin uudesta yhteiskunnasta, uudesta ihmisestä ja uudesta humanismista. Vanhan hylkääminen sekä tulevan, paremman maailman puolesta taisteleva ja uuden idea nousivat runouden teemoiksi vallankumous- ja tulevaisuusromantiikkana sekä nykyisyyden etsintänä. Taide oli tie, joka johdatti uuteen elämään, tulevaisuuteen, illuusioon tai utopiaan, kirjoittaa Pertti Lassila. Ajatus taiteen voimasta oli samankaltainen kuin Ernst Blochin ajattelussa.⁴⁸

Suomessa ekspressionismi murtautui esiin ensimmäiseksi Edith Södergranin, Elmer Diktoniuksen ja Hagar Olssonin teksteissä.⁴⁹ 1930-luvun nuori vasemmistoälymystö, Raoul Palmgren ja Elvi Sinervo muiden muassa, ihaili heitä esikuvinaan.⁵⁰ Runoilijalla, kirjailijalla ja taiteilijalla oli keskeinen osuus tulevaisuuteen suuntautumisessa. He olivat – romantiikasta tulleen ajatuksen mukaisesti – poikkeusyksilöitä, joiden tehtävänä oli johtaa ihmiset parempaan tulevaisuuteen. Kuten Katri Vala totesi, runoilijan piti tuntea itsessään jumalallista voimaa pysyäkseen omassa otteessaan. Runoilijaa verrattiin profeettaan tai kristushahmoon,⁵¹ ristinkantajaan Golgatan tiellä. Uskonnollisella kuvastolla ja messianismilla oli suuri merkitys ajan runoudessa.

Kristustematiikkaa hyödynsivät niin saksalainen Franz Werfel kuin suomalainen Olavi Paavolainen. Sitä käyttivät myös Juhani Siljo ja Uno Kailas. Kailas oli erityisesti vasemmistoälymystön ihailema runoilija, sillä

47 Mäkinen 1989, 178–194.

48 Lassila 1987, 11, 14, 16–20, 32.

49 Lassila 1987, 26.

50 Kalemaa 1989, 52.

51 Venäläisestä ekspressionismista nouseen vallankumouslyriikan kuuluisin kristushahmo on symbolistina aloittaneen Aleksander Blokin (1889–1921) runossa ”Kaksitoista”. Se kuvaa hävitysretkellä olevaa joukkiota, jonka edellä kulkee Kristus. Bowra 1966, 50.

hän­tä pidettiin eräänlaisena välittäjänä työväenluokan suuntaan, koska hän ymmärsi työväen kärsimystä. Hänen runoissaan toistuivat marttyyrit, vallankumoukselliset, vapahtajat ja kärsijät sekä toisaalta uuden maailman kuvasto ja lapsi uuden ihmisen symbolina. Samoja runokuvia käytti myös Vala.⁵²

Runoilijat ottivat vaikutteita myös venäläisestä 1900-luvun alun symbolismista, joka oli korostanut taiteen luovan hengen vaikutusta.⁵³ Venäjän vallankumouksen ensimmäiseksi suureksi runoilijaksi kohonnut Aleksander Blok uskoi taiteen voimaan ja taiteilijan poikkeuksellisuuteen. Hän näki tulevaisuuden kauniina, oikeudenmukaisena, puhtaana ja iloisena. Taiteilijoilla oli avain tulevaisuuteen. Blokin näkemässä tulevaisuudessa vallitsi rauha ja veljeys; sydän ja järki ohjasivat ihmistä. Mutta saavuttaakseen tällaisen maailman ihmisen piti muuttaa kaikki, hänen piti kuunnella vallankumouksen ääntä.⁵⁴

Sosialismin nähtiin kurovan umpeen kuilun tieteen ja taiteen välillä.⁵⁵ Monet sosialistirunoilijat visioivat tulevaisuutta raamatullisin, voimakasta tunnelatausta ilmaissein kielikuvin.⁵⁶ Koska samat kielikuvat ovat utopistisen ilmaisun vanhimpia elementtejä, ne tuovat runoihin moniselitteisyyttä.

Kiinnostavaa on myös uskonnollis-utopistisen ajattelutavan yleisyys; jopa koulupoikana runoja kirjoittanut Palmgren sovelsi sitä. Hänen nuoruudenrunoissaan teemoina ovat tulevaisuudenunelmat ja toiveet maailman muuttamisesta paremmaksi. Julkaisemattoman kokoelmansa ”Maailmanvalloittajat”-osan motossa hän kuvaa edessään liikkuvaa kulkuetta: ”Valtaisana virtana / vyöryy maailmanvalloittajakulkue ohitseni / kaikki valloittajat, kaikki taistelijat, kaikki uneksijat – naulanjäljet käsissä ja jaloissa – – katsoen kauas äärettömyyteen.”⁵⁷ Kristus-symboliikka

52 Mäkinen 1989, 77; Lassila 1987, 17–25, 177–184.

53 Lyytikäinen 2001, 62.

54 Essee ”Älymystö ja taide” (1918), Blok 1978.

55 Hollander 1981, 82.

56 Katri Valan, Elvi Sinervon, Arvo Turtiaisen ja Pentti Haanpään uskonnollisesta kielestä ks. Koivisto 2013, 34–56.

57 *Nuoruudenrunoja 1920–1930*, julkaisematon runokokoelman käsikirjoitus. Raoul Palmgrenin kokoelma, KansA.

sekoittuu runoissa uneksuntaan ja taisteluun. Optimismiin yhdistyy myös epäilyä ja epätoivoa.⁵⁸

Nuori Palmgren omisti runoja ihanteilleen, usein antiikin tai *Raamatun* vertauksin. Victor Hugo oli hänelle ”titaani, taistelija – ihmisen uneksivin silmin”, Marxista tuli ”Moses Sinain vuorella – / Käsi ojennettuna erämaan yli luvattua maata kohti”.⁵⁹ Palmgrenin runoissa uskonnollinen sanasto sekoittuu tulevaisuuden haaveisiin, kuten utopistisessa kirjallisuudessa ylipäättään, jossa erämaavaellus, Eeden, Uusi Jerusalem ja Kaanaanmaa saavat uusia metaforisia sisältöjä.

Vasemmisto-ölymystön esikuvakseen nostaman runoilija Katri Valan raamatullis-poliittisissa tulevaisuudenkuvissa uskonnollisuus yhdistyi kapinallisuuteen ja viimeisen tuomion tuloksena syntyvään utopiaan, ”ihanaan maahan”. Vala on itse pitänyt 1930-luvun taistelurunoutensa avaimena runoan ”Itämaan viisaat”. Siinä Ihmisen pojan syntymä on herättänyt sivistyneitten ihmisten vastuuntunnon ja johtanut heidät taisteluun, joka päättyy evankeliumin täyttymykseen.⁶⁰ Katri Valan poliittisissa julistusrunoissa viuhuu vihaisen ”Ihmisen pojan ruoska”, mutta runoilija samastuu myös koko maailman kärsimykseen ja vetoaa kaikkiin saadakseen heidät mukaan. Hän hyödyntää poliittisessa retoriikassa paljon käytettyä kärsimysteemaa. Rivit ”minulla ei ole mitään omaa kärsimystä. / Minulla on miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys: voi että elämä olisi kuolemaa parempi ”jäivät elämään aikakauden puheeseen.⁶¹

Viimeisen kerran Vala käytti uskonnollista kieltä vuonna 1940 kirjoittamassaan ”Ilmestyskirja”-näyssä. Se oli vahvasti sidoksissa Johanneksen ilmestyksen symboliikkaan, mutta kertoo etenkin runon kirjoittamisajasta, jolloin Saksa oli juuri miehittänyt Tanskan ja Norjan. Runossa mainitaan merestä nouseva peto ja väärä profeetta. Taivaasta putoavat sirpit ennakoivat tulevaa tuomiota, ja Jumalan viha käy niiden ylle, jotka

58 ”Laulu toveruudesta”, *Nuoruudenrunoja 1920–1930*. Raoul Palmgrenin kokoelma, KansA.

59 ”Lauluja vapaudelle” -sikermästä. Siihen kuuluu myös runo ”Jerikon muurit”. *Nuoruudenrunoja 1920–1930*. Raoul Palmgrenin kokoelma, KansA.

60 Katri Vala kirjoittaa runon merkityksestä taistelurunoutensa avaimena Raoul Palmgrenille ja moittii häntä liian teoreettiseksi. Saarenheimo 1984, 222.

61 Saarenheimo 1984, 222.

kantavat pedon merkkiä. Veri roiskuu ja haaskalinnut tulevat syömään sotapäälliköiden lihaa. Taistelun tauottua syntyvät uusi taivas, uusi maa ja uusi Jerusaleml. Pyhäkköön odotetaan Ihmisen poikaa, joka on rangaisut sortajia ruuskallaan, mutta myös jakanut oikeutta lempeästi. Kerttu Saarenheimon tulkinnan mukaan runon päätöksessä kajastaa Valan helimä utopia kadotetusta kulta-ajasta, joka kerran on palaava maan päälle. Se ei kuitenkaan ole pelkästään maallisen hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden paratiisi, vaan siinä on pyhyiden hohdetta.⁶²

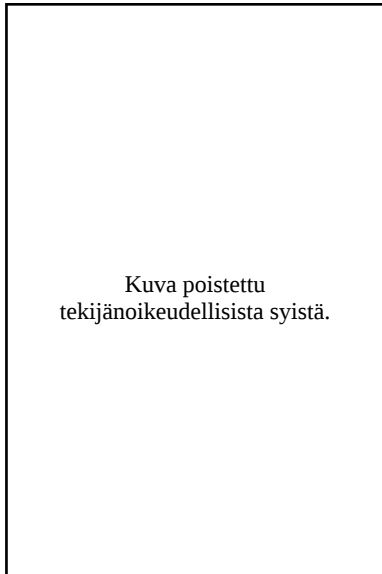
Samaten Elvi Sinervolla oli sosialistisesta ja uskontokielteisestä maailmankatsomuksesta huolimatta omakohtainen suhde hengellisyyteen. Sinervo myös luki vankilavuosinaan *Raamatun* kannesta kanteen ja kertoi elämäkerturilleen Kalevi Kalemaalle ihailleensa sen komeaa kuvastoa.⁶³ Erityisen vahvasti *Raamatun* vaikutus näkyy Sinervon vankilaviranomaisilta salaa kirjoittamissa runoissa, jotka myöhemmin ilmestyivät *Pilvet*-kokoelmana. Kalemaa luonnehtii kokoelmaa kokonaisuudessaan ripiksi ja sielunmessuksi. Kokoelman ideana on kääntyminen – ei kuitenkaan kristinuskoon, vaan kommunismiin tavalla, jonka veroista ehdottomuutta ja antaumusta Kalemaa näkee vain uskonnollisessa lahkolaisuudessa.⁶⁴

Kristustematiikkaa käyttävät kokoelman otteeltaan henkilökohtaisimpiin kuuluvat ”Kummallisina öinä” -jakson runot, joissa runoilija on luhistua kärsimyksensä alle. Hänestä tuntuu, että hänellä on harteillaan koko maailman tuska. Hän uneksii lunastuksesta ja sovituksista sekä pohtii, pitääkö hänen olla Kristus kärsivälle ihmis-kunnalle vai odottaako hän Kristuksen toista tulemistä. Kalemaa tulkitsee runoja siten, että Sinervon kasvu kommunistiksi oli yhtä paljon emotionaalinen kuin älyllinen prosessi. Proosamittainen ”Unettomain laulu” on kuin sielunriippi, jossa runoilija ilmoittaa olevansa valmis hylkäämään rakastettunsa ja lapsensa, jos uusi ihmisyyden vaatii. Kalemaa toteaa, että vain harvoin on poliittista heräämistä kuvattu näin ehdottomana, kun kääntyjä lankeaa nöyränä maahan. Runoilija kokee itsensä arvottomaksi ja halveksittavaksi, mutta kehottaa läsnäolijoita katsomaan

62 Saarenheimo 1984, 306–308. Vala sijoitti ”Ilmestyskirja”-näyn runokokoelmansa *Pesäpuu palaa* (1942) viimeiseksi runoksi, mikä lisää runon painoarvoa.

63 Kalemaa 1989, 155.

64 Kalemaa 1989, 155.

Kuva poistettu
tekijänoikeudellisista syistä.

Pesäpuu palaa (1942) jäi Katri Valan viimeiseksi runokokoelmaksi. Siinä hän visioi *Raamatun* Ilmestyskirjan kuvin oman aikansa sotavuosien perspektiivistä maailmanlopun, mutta myös uuden elämän alun, jossa Ihmisen poika, sananmukaisesti ymmärrettynä, oli tehnyt sen paremmaksi paikaksi elää.

ylitseen kauas: "Aurinkopoluilla kerran/ laulamme yhteistä laulua / uudesta ihmisestä."⁶⁵

Pilvet-kokoelma päättyy valoiseihin tulevaisuuskuviin. Runoissa kaikuvat uusi uskontunnustus ja julistus sekä ilon virsi, Kalemaa luonnehtii. Runoilija yhtyy "maan ikikauneuteen", veljeyteen ja toveruuteen. Kokoelman päätösosa "Maailman aamu"⁶⁶ on rohkea ja uhmakas. Runoilija tunnustaa uuden aatteen ja puolueen johtotähdekseen. Hän on nyt osa taistelevaa joukkoa. Pyhä viha tulee puhdistamaan ja vapauttamaan maailman menneisyyden haamuista ja runo päättyy riemuun. Nauru, jota kuljetetaan maasta maahan, on yli-ihmisen naurua.⁶⁷ "Maailman aamu" -runo onkin raamatullisesta retoriikastaan huolimatta vallankumousrunoutta.

Jo leimuaa taivas idässä. / Me tulemme, onnelliset, / yli tuoreitten hautojen, / – – Me tulemme,

65 Kalemaa 1989, 151–153, sitaatti runosta "Sairaina päivinäni". Runon taustalla on se, että aluksi kommunistivangit eivät hyväksyneet herrasrouvana pitämäänsä Elvi Sinervoa – eikä hänkään työläisnaisia. Vasta vähitellen kasvoivat molempuolinen luottamus ja hyväksyntä.

66 Runon nimi viittaa Katri Valan vuonna 1933 SDP:lle tilaustyönä kirjoittamaan "Maailman aamu" -runoon, jossa runoilija puhuttelee työläisjoukkoja sanoin "Maailman aamu on teidän". Runossa kohti tulevaisuutta vyöryy työläisten tumma virta, ja työläisiä seuraa älymystö. Lopulta runoilija itse tulee mukaan todeten "Maailman aamu on meidän". Saarenheimo 1984, 219–220.

67 Kalemaa 1989, 313.

väkevät, / yli savuavien kylien /
 – – Pyyhkikää kätenne verestä,
 pyövelit / – kohta ei enää ole
 aikaa. / Kätkekää rahanne, riistä-
 jät / – kohta ei enää ole aikaa. /
 – – Hetket kiitävät nopeasti. /
 Me tulemme, oikeudenmukai-
 set. / Murtunein siivin/ pakenee
 yö edellämme, / ja tuuli kuljettaa
 naurumme/ maasta maahan. /⁶⁸

Sekä Vala että Sinervo käyttivät sosialistis-utopistisissa runokuvissaan kristushahmoa ja Johanneksen ilmestyskirjan vertauskuvallisuutta. Taivasten valtakunnan tulo on runoissa helposti siirrettävissä kommunistisen maailmanvallankumouksen tuloksena syntyvään uuteen maailmaan, eikä ristiriitaa näy syntyneen, vaikka vasemmistoälymystön asenne kirkkoa ja papistoa kohtaan oli kriittinen.⁶⁹

Valan ja Sinervon kristustemaatiikkaa voi tulkita myös Blochin ajattelun avulla. Alun perin juutalainen Bloch jatkoi Marxin ajatusta ”ihminen on ihmiselle korkein olento” ja muokkasi *Raamatun* kertomuksesta ateismiin päättyvän versionsa, jossa

Kuva poistettu
 tekijänoikeudellisista syistä.

Katri Valasta tuli ystävä ja kirjallinen esikuva Elvi Sinervolle ja Kaisu-Mirjami Rydbergille. Sodan päätyttyä hänen tuotantoaan koottiin useisiin julkaisuihin. *Katri Vala – Tulipatsas. Muistojuhlakaisu* (1946) on yksi näistä teoksista. Sen toimitti Olavi Paavolainen.

68 Sinervo 1984, 116. Kalemaa 1989, 153–154.

69 Teologit ovat verranneet kristinuskon ja sosialismin tulevaisuudentoivon muodostumista toisiinsa. Vanhassa testamentissa toivon perustana on Jumalan liitto kansansa kanssa. Uudessa testamentissa toivo on täyttynyt Jeesuksen ylösnousemuksessa, mutta lopullinen voitto toteutuu vasta Kristuksen toisessa tulemisessa. Sosialismissa toivo saa täyttymyksensä jo maanpäällisessä elämässä, mutta kuten Uudessa testamentissakin, kaksivaiheisesti, osittain jo nyt ja vielä täydellisempänä tulevaisuudessa. Koivisto 2013, 49–50.

ihminen sai messiaanisen tehtävän. Blochin ajatusrakennelmassa Jumalan valtakunta vallataan Jumalalta ja ihminen ottaa tämän paikan, saa vallan, kunnian ja lopulta valtakunnan. Ihmisestä pitää tulla Blochin mukaan sellainen kuin hän alkujaan on: vapaa ihminen, vapautuneen ihmiskunnan suuri tunnuskuva. Tällaista ajattelua on nimitetty titanismiksi.⁷⁰

Blochin näkemyksissä Jeesuksen oppi käy hyvin yksiin kommunismin kanssa. Blochin tavoite, paluu ”identiteetin kotiseudulle” on sama kuin uskonnon, tosin ilman persoonallista Jumalaa.⁷¹ Jeesus oli henkilönä Blochille kansanomaisen militantti hahmo ja profeetallisen, Jumalaan samastuvan tradition jatkaja, joka vihasi maallista etuoikeutettua herravaltaa. Yleensäkin Bloch halusi lukea *Raamattua* tämänpuoleisen maailman perspektiivistä. Vanhan testamentin profeettojen julistus oli koskenut maallista elämää, ja sen vuoksi siitä oli tullut oikeudenmukaisuuden valtakunnan malli. Vanha testamentti perustelee myös pitkän odotuksen perinteen. Koska luvattu maa ei tuonut odotettua ratkaisua, tarvittiin uusi horisontti, jossa taivas tai paratiisi tulisivat pian maan päälle. Sekään ei toteutunut, mutta jäljelle jäi *toivon periaate*. Usko ja toivo siitä, ettei tällainen asia voi raueta tyhjiin, oli liian voimakas, jotta se olisi hävinnyt.⁷²

Blochin tulkinta *Raamatusta* tuo esiin ne puolet, jotka tekevät ymmärrettäväksi *Raamatun* kertomusten suuren merkityksen utopistisen ajattelun peruskertomuksena ja myös sen helpon soveltamisen sosialististen utopioiden tarpeisiin. Blochin tulkinnassa on myös titanistisia piirteitä, jotka tuntuvat käyvän yksiin monien vasemmistolaisten uskonnollis-utopististen ihmistä korostavien kuvien kanssa. Sinervon runo ”Vanha Mooses” palavine pensaineen tulee lähelle Blochin ajattelun titanismia.

1900-luvun alkupuolella uskonnollisuus ja sosialismi yhdistyivät toisiinsa paitsi retorisesti myös käytännössä.⁷³ Työväenliike lainasi

70 Moltman 1985, 89–90.

71 Sironen 1985, 83–84.

72 Sironen 1985, 68–69, 72–73.

73 Ymmärrystä asiaan voi etsiä ainakin työväenliikkeen yhteydestä kristinuskon perintöön, kristinuskon ja sosialismin yhteisestä ajattelutavasta ja sosialismista poliittisena uskontona. Ks. tarkemmin Kaihovaara 1997, passim; Koivisto 2013, 45–53.

kristinuskolta työläisille tuttuja symboleita ja rituaaleja. Teosofiasta kiinnostuneet sosialistit perustivat utopiyhteisöjä, jollainen oli Matti Kurikan Sointula Kanadassa.⁷⁴ Oli myös kristittyjä sosialisteja, samaten anarkisteja, jotka pitivät Kristusta ainoana tehtävässään onnistuneena anarkistina.⁷⁵ Niitäkin oli, jotka pyrkivät yhdistämään kommunismin ja kristinuskon, kuten amerikkalainen Stanley Jones, joka kirjoitti Valaa kiinnostaneen, suomeksi käännetyn teoksen *Amerikkalainen Intiassa – Kristus ja kommunismi*. Jones oletti, että Jumala käytti kommunisteja välikappaleenaan herättääkseen kristikunnan huomaamaan, mitä se on omasta evankeliumistaan lyönyt laimin.⁷⁶ Jotkut länsimaiset intellektuelit näkivät jopa Neuvostoliiton sosialismissa alkukristillisyyttä muistuttavia ilmiöitä. Kveekari D. F. Buxton löysi tapaamistaan neuvostoihmisistä uskoa, toivoa ja laupeutta.⁷⁷

Toveruus, veljeys ja toivo tulevaisuuteen suunnistettaessa

Nostalgiseen utopiaan liittyi vasemmistoälymystön teksteissä usein unelma toveruudesta ja veljeydestä. Yhdessä toimimalla saavutettaisiin tulevaisuuden haave, toivon toteutumisen mahdollisuudet moninkertaistuisivat vallankumoustaistelussa. Esimerkiksi Raoul Palmgrenin nuoruudenrunoissa toveruus ja kapinahenki saavat sankarillisuuden sädekehän. Pateettisesti hän kirjoittaa:

74 Sointulasta on kirjoittanut jo 1930-luvulla Matti Halminen. Ks. Halminen, Matti: *Sointula. Kalevan Kansan ja Kanadan suomalaisten historiaa*. Mikkeli 1936. Ks. myös Kalemaa, Kalevi: *Matti Kurikka. Legenda jo eläessään*. Porvoo 1978.

75 Heistä kertoo André Malraux *Toivo*-romaanissaan (*L'Espoir*, 1937).

76 Saarenheimo 1984, 270.

77 Buxton kirjoitti vaikutelmistaan kirjan *The Challenge of Bolshevism: A New Social Ideal*. London 1928. Alkukristillisyydestä kirjoitti maineikas amerikkalainen filosofi ja kasvatustieteilijä John Dewey vuonna 1929 teoksessaan *Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World: Mexico, China, Turkey*. Ks. tarkemmin Hollander 1981, 112, 122.

Pyhä on toveruus – se valloittaa maailman. YHDESSÄ ME OLEMME VAHVAT, VAHVAT UHMAAMAAN, VAHVAT ETSIMÄÄN, VAHVAT TAISTELEMAAN, VAHVAT UNEKSIMAAN, VAHVAT USKOMAAN, VAHVAT VOITTAMAAN. KÄSI KÄDESSÄ ME TAISTELEMME LÄPI PIMEÄN YÖN – JA TOTISESTI, TOTISESTI ME LÖYDÄMME 'MAAN JOTA EI OLE'.⁷⁸

Henkisesti yksinäiselle nuorukaiselle toveruus oli haave, mutta myöhemmin oppositiossa toimineille vasemmistointellektuelleille keskinäinen toveruus oli suuri voimanlähde. Sosialisteiksi tultuaan he olivat jättäneet alkuperäisen yhteisönsä, eikä työväenluokka koskaan kokonaan hyväksynyt heitä jäsenikseen. Koska maailmansotien välisen ajan yhteiskunta tuomitsi heidät epäisenmaallisiksi ja valtion turvallisuudelle vaarallisiksi, he saattoivat saada henkistä tukea vain toisiltaan.

Palmgrenin runon katkelmasta aukeaa myös yhteys paitsi Edith Södergranin utopiamajaan (*Landet som icke är*, 1925), yleisemmin veljeyttä ja yhteisyyttä korostaneeseen ekspressionistiseen runouteen. Sen veljeysaate säilytti elinvoimansa Katri Valan 1930-luvun runoissa, joissa se yhdistyi pasifismiin ja ihmisrakkauteen. Kollektiivisuudesta, ihmisveljeydestä ja ihmiskunnan yhteisyydestä oli kysymys myös monissa Elvi Sinervon runoissa. Koskaan tämän jälkeen ei maailman hallittavuuteen uskottu enää yhtä paljon, korostaa ekspressionistisen lyriikan veljeysteemaa tutkinut Pertti Lassila.⁷⁹

Toveruus ja veljeys kietoutuvat vahvasti toivon utopioihin muidenkin vasemmistolaisten kirjailijoiden teksteissä. Suomessakin tunnettu ranskalainen kirjailija André Malraux julkaisi vuonna 1937 Espanjan sisällissotaa kuvanneen romaanin *Toivo (L'Espoir)*.⁸⁰ Romaania, jossa toivo yhdistyy sotilaiden keskinäisen veljeyteen ja solidaarisuuteen, voi

78 ”Laulu toveruudesta”, *Nuoruudenrunoja* 1920–1930. Raoul Palmgrenin kokoelma, KansA.

79 Lassila 1987, 147, 163, 167.

80 Romaanissa kuvataan yksittäisiä episodeja Espanjan sisällissodan taisteluista. Keskiössä ovat tasavaltalaisten kansainväliset joukot, joissa on sosialisteja, kommunisteja, anarkisteja ja kristillisiä sosialisteja. Nämä keskustelevat romaanissa useita kertoja vallankumouksesta, sosialismista, kommunistisesta puolueesta, toivosta ja tulevaisuudesta.

pitää avaimena aikakautensa vasemmistointellektuellien ajatteluun. *Kirjallisuuslehti* julkaisi vuonna 1938 romaanin alusta kokonaisen luvun suomeksi. Lehden päätoimittaja Jarno Pennanen esitteli teosta ja kirjoitti: ”Meidän ajatuksemme ovat Teidän luonanne, toverit Espanjassa. – Jos milloinkaan on sana TOIVO ollut kirjoitettuna ihmiskunnan lip-puihin, on se teidän lippuunne kirjoitettu...”⁸¹

Toivon problematiikka lävistää Malraux’n romaanin. Sen loppupuo-lella on myös luku, jonka otsikko on Toivo. Siinä talonpojat kantavat haa-voittuneita tasavaltalaisten lentäjiä vapaaehtoisesti alas vaikeakulkuista vuoripolkua, ja samalla ihmisten välinen veljeys luo toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Tätä kohtausta pidetään yhtenä maailmankirjallisuuden vahvimista veljeyden kuvauksista. Toisaalla romaanissa haavoittuneet auttavat toisiaan ja käsittävät, mitä on solidaarisuus. Jotkut toteavat, etteivät he aiemmin olleet voineet ymmärtää samanlaista veljeyttä ole-van olemassakaan.⁸² Veljeys nähdään romaanissa voimana, joka monin-kertaistaa yksilöiden mahdollisuudet: ”Puhuitte äsken toivosta. Ihmiset, jotka toivovat yhdessä ja toimivat yhdessä, pääsevät alueille, joita he yksin eivät saavuttaisi – aivan kuin rakastavaiset. Laivue on kokonaisuutena jalompi kuin melkein kaikki ne, joista se on muodostunut.”⁸³

Malraux’n romaanissa sotilaat sanovat, että vallankumouksen suurin voima on toivo. Tasavaltalaisten kansallislaulu kaikuu kaduille asetetuista radioista: ”Toivon ja kiihkon kohina. Hyvä, että lauletaan, tästä sodasta tulee pitkä”.⁸⁴ Miehet pohtivat keskusteluissaan Ranskan vallankumouk-sen julistusta vapaudesta, veljeydestä ja tasa-arvosta. Ranskalaiset osui-vat johonkin todella tärkeään, miehet tuumivat. Veljeyden vastakohtia ovat nöyryytys, riisto ja poljetuksi tuleminen.⁸⁵ Epäoikeudenmukaisesti kohdellut haluavat saada hyvityksen, ja heissä herännyt toivo johtaa vallankumoukseen:

81 *Kirjallisuuslehti* 2 1938, 80.

82 Malraux 1983, 34, 55.

83 Malraux 1983, 303.

84 Malraux 1983, 46, 108.

85 Malraux 1983, 93.

Ihmisessä on syvä, hirveä toivo. — Se, joka on epäoikeudenmukaisesti tuomittu ja se, joka on kohdannut liian paljon typeryyttä, kiittämättömyyttä tai raukkamaisuutta haluaa saada hyvityksen. — Vallankumouksella on se rooli, joka aikaisemmin oli ikuisella elämällä, ja tämä selittää monia sen luonteenomaisia piirteitä.⁸⁶

Saman ajatuksen tuo esiin Ernst Bloch. Hänelle ihminen on ainoa olento, joka ei alistu tämänhetkiseen todellisuuteen, vaan pyrkii toivonsa ajamana kohti toisenlaista, parempaa tulevaisuutta. Bloch ymmärtää toivon periaatteen maallisenä, utooppisena tietoisuutena, kykynä nähdä maailma puutteina ja mahdollisuuksina. Itsen laajentaminen ajaa ihmistä eteenpäin, ja nälkä synnyttää toiveet, jotka toteutuvat odottavissa, täyttymystään vailla olevissa tunteissa. Ne ajavat ihmistä kohti paremman elämän päämäärää. Syntyy päiväunia, jotka tulevat siitä tunteesta, että jotain puuttuu. Kaikki unelmat ovat paremman elämän unelmia. Bloch painottaa, että se, joka toivoo, kaipaa ja uneksii jostakin ei-vielä-tietoisesta, ei-vielä-tulevasta, on tietoinen maailman vajavaisuuksista. Suuntautuessaan puutteesta kohti toivoa utopiat paljastavat elämän kumouksellisen ytimen ja parhaimmillaan muuttavat jonkin elämisen puolen joksikin uudeksi tai toiseksi. Niissä on rohkeutta, edistyksen ja tulevaisuuden horisonttiin katsomista, ne vievät uneksijansa seikkailun tuolle puolen, Bloch kirjoittaa.⁸⁷

Blochin mukaan toivon vastakohta on varmuus. Toivoon sisältyy aina vaaran mahdollisuus, epäonnistumisen vaara. Utopia voi kääntyä vastakohtakseen, vastautopiaksi. Tästä riskistä puhui englantilainen Bernard Shaw tavattuaan Stalinin Moskovassa vuonna 1931. Hän sanoi, että vain Neuvostoliitto voi pelastaa länsimaisen sivistyksen. Jollei se onnistu, on kaikki toivo menetetty.⁸⁸ Samasta asiasta kirjoitti myös Elvi Sinervo teoksessaan *Viljami Vaihdokas*. Siinä pikkupoika kysyy, miksi kaikki työläiset rakastavat Sirpin ja Moukarin maata? Hänelle vastattiin: ”Se on

86 Malraux 1983, 302.

87 Bloch 1986, 3–8.

88 Weintraub, 2011, passim; Furet 1999, 152–156; David-Fox 2012, 279. Shaw ihaili Stalinia kritiikittömästi, sittemmin Mussolinia ja Hitleriä.

ainoa maa, jossa valta on niillä, jotka tekevät työtä. Ja jos se kaatuu, kaatuu ihmiskunnalta toivo.”⁸⁹ Toisessa yhteydessä, vuonna 1942 Sinervo totesi, että jos Neuvostoliitto kukistuu, niin ihmisen unelmahan siinä kukistuu.⁹⁰

Niinpä toivosta oli pakko pitää kiinni. Toivosta ja sen kannattele-masta sosialistisesta vakaumuksesta tuli vasemmistoälymystölle identiteettiä jäsentävä peruseriaate, kuten kristitylle kristinuskosta. Jos sen menetti, meni minuuskin palasiksi, ja kaikki täytyi aloittaa alusta. Toivo oli vakava asia.

Kaipuu klassisten utopioiden maailmaan ja tulevaisuuden sosialismiin

Jean Baudrillard on nähnyt klassisissa utopioissa, kuten Platonin *Valtiossa* (370-luku eaa.), Thomas Moren *Utopiassa* (1516) ja William Morrisin *Huomispäivän uutisissa* (1890) nostalgista kaipuuta ihanneyhteiskuntaan, mutta myös paradoksaalisuutta, joka on syntynyt, kun kaipuun kohteena olleen menneen ajan päälle on rakennettu tulevaisuuden ihanneyhteiskuntaa. Hänen näkemyksessään eurooppalaisessa utopiassa on pohjimiltaan melankolinen pohjavire.⁹¹ Klassiset utopiat vetosivat erityisesti Katri Valaan, joka julkaisi itselleen läheisiksi kokemista utopiateoksista neliosaisen artikkelisarjan *Tulenkantajat*-lehdessä vuonna 1938. Kerttu Saarenheimon mukaan varsinainen tieteellinen sosialismi oli liian kylmää Valan runoilijanluonteelle. Hän löysi utopioista itselleen sopivampia, tunteisiin vetoavia tienviittoja tulevaisuuteen. Erityisesti Katri Vala huomioi utopiateosten elämänmuodon kuvauksia, sitä miten yhteiskunta tai yhteisö oli niissä järjestänyt jokapäiväisen elämänsä. Hän etsi niistä esimerkkejä siitä, millainen sosialistinen tai kommunistinen yhteiskunta voisi olla. Hän keskittyi utopiakirjallisuuden klassikkoteoksiin, mutta

89 Sinervo 1978, 222.

90 Sinervo esitti lausahduksen kritisoidessaan Lauri Viljasen esseekokoelmaa *Illan ja aamun välillä*. Kalemaa 1989, 148.

91 Baudrillard kutsuu eurooppalaisia ihanteidensa raatelemiksi nostalgisiksi utopisteiksi, jotka pohjimiltaan tuntevat vastenmielisyyttä utopian toteutumisesta kohtaan. Baudrillardin teosta *Amerikka (Amerique)*, 1986) lainaavat Ville Hytönen ja Pauli Rautiainen. Ks. Hytönen ja Rautiainen 2009, 7.

johti niistä linjan omaan aikaansa ja pohti mahdollisuutta utopioiden toteuttamiseksi.⁹²

Sosialismi oli päivän tunnussana ja liittyi välttämättä tulevaisuuden suunnitteluun, painotti Vala kirjoitussarjassaan. *Valtio* ja *Utopia* olivat hänelle keskeiset oppaat sosialistiseen tulevaisuuteen, koska niiden esittämä ajatus yhteisomistuksesta on avain onneen. Järjen, viisaan uskonnollisuuden ja hyvin lakien avulla utopian asukkaista tulee velvollisuuden tunteisia ja arvostelukykyisiä. Kommunistinen elämänmuoto muuttaa ihmisten luonteenkin paremmaksi, Katri Vala päätteli.⁹³

Hän hahmotteli myös kaiken lukemansa pohjalta kokonaiskuvaa ”onnen kotimaasta” konkretisoidakseen sosialistista tulevaisuutta luki-joille. Sen asukkaat kohoavat täydellisyyteen, eikä kukaan voita heitä inhimillisyydessä, hyvissä tavoissa, hyveellisyydessä, oppineisuudessa ja aineellisessa hyvinvoinnissa. Sotaa pidetään raakana ja karkeana vääryytenä. Koska henkinen kehitys on onnen salaisuus, on ”onnen kotimaassa” yleinen oppivelvollisuus. Ne, joilla on taipumusta tieteeseen, vapauteen ruumiillisesta työstä, ja keskusteluissa pohditaan moraalifilosofisia kysymyksiä. ”Onnen kotimaassa” vallitsee täydellinen uskonnonvapaus. ”Tällainen yhteiskuntajärjestys on säilyvä ikuisesti”, kirjoitti Vala ja jatkoi marxilaisittain: ” – sillä poistamalla rahan ja itsekkyyden ovat utopialaiset vapautuneet voitonhimon, kapinallisuuden ja kaikkien paheiden alkusyistä, jotka muissa maissa johtavat sisäisiin taisteluihin, kansalais-sottiin ja lopuksi kansojen ja valtioiden perikatoon”.⁹⁴

Kaikkein suurimman vaikutuksen Valaan teki Morellyn teos *Uivien saarten haaksirikko* (1753).⁹⁵ Kerttu Saarenheimo toteaa, että teoksesta tuli Valalle symboli Euroopan kohtalosta; maanosa saisi vielä yhden mahdollisuuden pelastua, jos utopia toteutuisi. Morellyn utopia kertoo valtamerten ympäröimästä maata, jonka ”hedelmällisellä maaperällä, ihanan taivaan alla asuu kadehdittava kansa vapaana kaikista paheista”. Saarella

92 Saarenheimo 1984, 243.

93 *Tulenkantajat* 11 1938, 5–6; *Tulenkantajat* 12 1938, 6–7.

94 *Tulenkantajat* 13 1938, 13.

95 Morellyn teos *Code de la nature* (1755) oli vedonnut moniin utopistisosialisteihin ja anarkisteihin. Lahtinen 2002, 192.

ikivihreät puut huojuvat, kristallinkirkkaat purot solisevat ja upeat kukat kukkivat. Ihmiset ovat kasvissyöjiä, koska he eivät voi surmata eläimiä. Yksityisomistusta noudattavat ja tämän vuoksi tuhoon tuomitut saaret ajelehtivat tämän ihanan maan rantaan. Tällöin saarten asukkaat vapautetaan, kultaisten pyramidin seinään kaiverretaan luonnon ikuiset lait ja kaikista tulee uuden onnellisen valtion jäseniä.⁹⁶ Valalle tämä oli lupaus Euroopan onnellisesta, sosialistisesta tulevaisuudesta.

Utopia-sarja päättyi Valan omiin pohdintoihin, joissa hän vertasi toisiinsa utopian perinnettä ja oman aikansa ajattelua. Vanhimmat utopistit vaativat yksityisomistuksen poistamista tai he vetosivat kaikkien ihmisten samanarvoisuuteen. Kumpikaan perustelu ei kuitenkaan tyydyttä ns. tieteellistä sosialismia, koska ne ovat kansantaloudellisten käsitteiden ulkopuolella. Uusi tieteellinen sosialismi tahtoo taistella nykyistä talousjärjestelmää vastaan kansantaloustieteen omin asein, Vala painotti. Se lähtee siitä, että työ yksin luo arvoja, ja päättyy tulokseen, että yksityinen maa- ja ”kapitaaliomaisuus” tekevät mahdolliseksi työläisten epäoikeudenmukaisen riiston. Sen vuoksi se olisi poistettava. Marxilainen sosialismi vaatii vain yksityisen maa- ja kapitaaliomaisuuden poistamista, ei täyttä yhteisomistusta, Vala korosti.⁹⁷

Utopiakirjallisuuden pitkää historiallista jatkumoa Vala piti todisteena siitä, että ihmiskunnan kaipuu kohti sopusointuisempaa ja oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa on ollut sammumaton kautta vuosituhan-sien: ”Tuntuu vaikealta uskoa, ettei niin palava, niin sitkeä toive kohtaisi viimein täyttymystään, jolloin taloudellisessa sekasorrossa heittelehtivä maailma, nämä ajelehtivat saaret, kuten Morelly sanoo, ajautuvat vihdoin onnellisen horjumattoman mantereen rantaan.”⁹⁸

Ernst Bloch päätyi samansuuntaiseen, marxismin mahdollisuuksia korostaneeseen ajatukseen. Marxismi sisältää hänen mukaansa sellaista

96 Katri Vala esitteli myös yhden todellisen utopiakokeilun, Etienne Cabet’n Teksasiin perustaman kommunistisen yhteisön, josta tämä oli kirjoittanut kirjan *Matka Icariaan* 1840. Sen esikuvana oli ollut Thomas Moren *Utopia*. *Tulenkantajat* 14 1938, 5.

97 *Tulenkantajat* 14 1938, 6.

98 *Tulenkantajat* 14 1938, 6.

tulevaisuuden ennakkointia, joka perustuu sivilisaatiohistoriallisen kehityksen analyysiin. Siksi utopia merkitsi Blochille hyvän elämän realistista, tieteellistä ennakkointia.⁹⁹ Utooppinen *topos* tarkoitti Blochin ajattelussa harkittua suhdetta tulevaisuuteen, toivon rationalisoituja sisältöjä. Blochin ajattelussa ihmisen utooppinen ominaispiirre voimistuu inhimillisen kasvun myötä. Utopian toteutuminen riippuu siitä, onko ajatuksille konkreettista vastinetta todellisuudessa. Jos maailma on valmis, ei utopialla ole siinä sijaa. Mutta, jos maailmassa on muutettavaa, siellä utopian saattaa olla mahdollista toteutua toivon ja olosuhteiden dialektisena sopusointuna. Jotta utopia voisi tulla todeksi, pitää ulkoisten olosuhteiden ja ihmisen tietoisuuden olla samassa vaiheessa. Jos näin ei ole, jäävät utopiat vain ajatusrakennelmiksi.¹⁰⁰

Tulevaisuus Rydbergin poliittisissa puheissa

Katri Valan toiminnalla oli poliittinen ulottuvuus, mutta hänestä ei koskaan tullut poliitikkoa, kuten Kaisu-Mirjami Rydbergistä, joka valittiin SDP:n kansanedustajaksi ennen sotia ja SKDL:n kansanedustajaksi niiden jälkeen. Itsekin runoja julkaissut Rydberg liitti Katri Valan runot ja ”onnen maan” utopian poliittiseen julistukseensa. Rydbergin poliittisissa puheissa toistui tulevaisuudenkuva, jossa uusi maailma olisi onnellinen ja oikeudenmukainen. Sen kodeissa eläisi onnellisia, uusia ihmisiä. Puheiden vuodenaika oli täysi kesä auringonsäteineen ja tuulenhenkäyksineen. Työ olisi iloa, ja leipää riittäisi kaikille.¹⁰¹

Uuden yhteiskunnan visioissa toistuvat maailman kauneus ja valo¹⁰² sekä rauha ja rakkaus ihmiseen. Rydbergin puheissa ihmiset ovat tulleet

99 Rahkonen 1985, 19–20.

100 Bloch uskoi utopian voivan toteutua, jos siinä olisivat yhteen sulautuneena sosialismi, sikäli kuin se toimisi, demokratia, joka hänestä oli välttämätön yhdessä sosialismin kanssa ja kristinuskon ydin, mutta ilman papillisuutta, valtaideologiaa ja nöyristelyä. Bloch 1965, Bloch 1985, 22–23.

101 Esim. Rydbergin vappupuhe vuonna 1935, Kaisu-Mirjami Rydbergin kokoelma, KansA.

102 Venäläisen vallankumousrunoilija Aleksander Blokin käsitystä noudattaen.

tulevaisuuden porteille,¹⁰³ he seisovat tulevaisuuden rakennustelineillä, professorit ja työläiset rinnakkain keskinäisessä veljeydessä. Rydbergin puheissa Katri Valan ja Viljo Kajavan runojen sydänten ketjut ja kaapelit kiersivät maapallon ympäri korostaen ihmisen välistä yhteyttä.¹⁰⁴

Rydberg hyödynsi puheissaan myös ranskalaisen kirjailijan, André Giden tekstejä, ja hahmotti niiden avulla tulevaisuuden ihannekuva. Hän totesi Giden sanoin:

Taipukoon kaikki hedelmiä kantavat oksat käsiäsi ja huuliasi kohti. Murtukoot edessäsi kaikki muurit, kaatukoot aidat. – Kohotkoon oksasi ja avartukoon sydämesi, niin ettei se enää täyty kateudesta ja vihasta, vaan rakkaudesta. Tulkoon osaksesi jokaisen auringonsäteen, jokaisen tuulen-henkäyksen hyväily, kaikki onni.¹⁰⁵

Rydbergin mukaan sosialistinen maailma oli jo hyvin lähellä. Mutta se oli mahdollista saada vain taistelemalla, herkeämättömällä vihalla, kärsimyksellä, jopa uhraamalla hengen. Vain siten voi päästä uuteen, sosialismin maailmaan, uuteen humanismiin, uuteen ihmisrakkauteen, veljeyteen ja sisaruuteen.¹⁰⁶

Erityisesti Rydberg osoitti sanansa äideille sanoen, että sosiaalidemokraatit eivät halua ”vain ladella korulauseita”, vaan ”uurastaa kaikin

¹⁰³ Anton Pannekoekin *Uusi maailma: kirjotelmia* -teosta mukaillen. Pannekoek kirjoittaa työläisistä, jotka odottavat autiomaassa, tulevaisuuden porttien edessä, alastomina ja kaikesta puhdistettuina hädästä pelastajaa – sosialismia. Pannekoek 1919, 16. Työväestön ajattelussa uskonnollinen kuvasto siirtyi sosialistiseen aatemaailmaan, minkä tuloksena oli ”tunneperäinen, haaveellinen, eskatologinen, jopa apokalyptinen asenne”, joka on kurkottanut ”viimeisiin tapahtumiin”, ”valitun kansan lopulliseen voittoon” sekä sosialismin ”tuhatuoti-seen valtakuntaan”, kuten Raoul Palmgren toteaa itsekin raamatullista kuvastoa käyttäen. Palmgren 1963, 84–85.

¹⁰⁴ Esim. puhe Helsingin Työväenyhdistyksen juhlassa Espanjan lasten hyväksi tammikuussa 1937. Kaisu-Mirjami Rydbergin poliittiset puheet, Kaisu-Mirjami Rydbergin kokoelma, KansA. Ks. myös Koivisto 2012, 203–204.

¹⁰⁵ Työn juhlan puhe 1936, Espanjan-juhla 28.1.1937. Kaisu-Mirjami Rydbergin kokoelma, KansA.

¹⁰⁶ Ibid.

Kuva poistettu tekijänoikeudellisista syistä.

Kaisu-Mirjami Rydberg välitti utopioiden sanomaa lukemalla poliittisten puheiden-
sa lomassa Katri Valan runoja ja siteeraamalla André Giden visioita tulevaisuuden
paratiisista. Kuvassa Rydberg puhuu Helsingissä Hakaniemen torilla maaliskuussa
1945 järjestetyssä SKDL:n vaalijuhlassa. KansA.

voimin, valmistaaksemme heille tässä elämässä, ajassa eikä aina vain ian-
kaikkisuudessa kappaleen onnea, kappaleen paratiisia maan päällä”.¹⁰⁷
Rydberg uskoi, että onnellisen maailman synty nähtäisiin viimeistään seu-
raavan sukupolven aikana. Lastenjuhlassa hän vetosi pieniin kuulijoihinsa:
”Te lapset elätte suurena, jännittävänä, vaarallisena aikana, murrosaikana,
jolloin muutos, tuo uuden syntymä on jo aivan meidän keskellämme.”¹⁰⁸

¹⁰⁷ Äitienpäiväpuhe Karkkilassa vuonna 1936, katkelma. Kaisu-Mirjami Rydbergin
kokoelma, KansA.

¹⁰⁸ Osuusliike Tarmolan lastenjuhla Turussa 12.7.1936. Kaisu-Mirjami Rydbergin
kokoelma, KansA.

Suomalaiset vasemmistointellektuellit eivät olleet poikkeuksellisia ajattelussaan. Neuvostoliittoa ihailleita angloamerikkalaisia tiedemiehiä ja taiteilijoita tutkinut Paul Hollander on todennut, että 1930-luvulla suuren laman jälkeen monet länsimaiset intellektuellit katsoivat ajan olevan kypsä sosialismille. Marxin diagnoosi kuolevasta kapitalismista näytti olevan toteutumassa, historia olisi heidän puolellaan ja he tulisivat kuulumaan voittajiin. Vasemmistointellektuellit kokivat olevansa tiellä kohti oikeudenmukaista maailmaa.¹⁰⁹ Uuden suursodan puhjetta Raoul Palmgren tulkitsi ajan merkkejä ja koki eletävän samankaltaista historiallista käännekohtaa kuin Ranskan suuren vallankumouksen vuonna 1789 – vanha häviäisi, uusi syntyisi ja utopia tulisi todeksi.¹¹⁰

Keijukaissatu ja paratiisisaari muurien sisällä

Useimpien suomalaisen vasemmistoälymystöön kuuluneiden tavoin Elvi Sinervo, Kaisu-Mirjami Rydberg ja Raoul Palmgren vangittiin sota-vuosina, ja heille langetettiin useiden vuosien vankeustuomiot maan- ja valtiopetoksesta.¹¹¹ Ainoastaan muutamat saivat tehdä kirjallista työtä, mutta kirjoittamista kontrolloitiin ja rajoitettiin; mistään poliittisesta tai yhteiskunnallisesta ei saanut kirjoittaa. Sinervo kirjoitti salakirjeitä ja -runoja sekä vankilan työmestarin pyynnöstä satunäytelmän *Onnenmaan kuninkaantytär ja ihmislapset* vankien lasten pihateatteria varten.¹¹² On yllättävää, etteivät vankilaviranomaiset huomanneet, millaisia allegorioita satunäytelmä sisälsi – kyseessä oli sosialismin ihanteen kuvaus. Sadussa sodan maailmaa seuraisi rauhan ja onnen maailma, ja ratkaisu oli jo näkyvissä. Kalevi Kalemää luonnehti Sinervon keijuvalta-

¹⁰⁹ Hollander 1981, 82.

¹¹⁰ Puhe Tampereen sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön syysjuhlassa 30.9.1940. Raoul Palmgrenin kokoelma, KansA.

¹¹¹ Katri Vala vietti loppuelämänsä Ruotsissa. Hän kuoli vuonna 1944, sodan vielä kestäessä.

¹¹² Elvi Sinervon kokoelma. KansA. Myös Jarno Pennanen kirjoitti vankilassa satuja. Kiinnostava kysymys on, kirjoitettiinko satuja siksi, että ne sopivat nimenomaan vankilassa kirjoitettavaksi verhotuksi tekstiksi vai olivatko vangittujen kirjailijoiden unelmat luonteeltaan sadun kaltaisia.

kuntaa utopiaksi, ihmisen unelmaksi onnesta, paratiisin kehdeksi.¹¹³

Unelman toteutumiselle asetetaan kuitenkin ehto: ihmisten on opittava rakastamaan toinen toistaan. Ihmisrakkaus saa runossa erityisen merkityksen, minkä on tulkittu kertovan runoilijan vankeudessa omaksumasta ajattelutavasta. Toiset vangit kutsuivat häntä gorkilaisittain ”ihmisenrakastajaksi”, koska hän tahtoi rakastaa paitsi kommunistisia vankitovereitaan, myös poliittisten vankien halveksimia kriminaaleja, kuten varkaita ja abortintekijöitä. Ihmisyyden vaikeus muuttuu sadussa kilvoitteluksi; edes oman elämän uhraaminen ei ollut liian suuri hinta tulevasta onnen valtakunnasta. Sadussa on samankaltainen pohjavire kuin Sinervon tuntemassa Maksim Gorkin sadussa Dankosta, joka repi sydämensä rinnastaan, jotta se valaisisi maailman.

Uhrautumisen vaatimus tulee esille myös Sinervon sadun lopussa, jossa Onnenmaan prinsessa Krysantin ja hänen kuningas-isänsä hyvästelevät ihmislapset. Kuningas näkee ihmisen olevan jo lähellä onneaan, ja prinsessa Krysantin sanoo, että onnen löytää se, joka uhraa oman onnensa toisten vuoksi. Kun Liisa-tyttö kysyy, kuinka vihan saa loppumaan maan päällä, kuningas vastaa hänelle: ”Laps, miks kysyt? Katso haltuhus / ja sulle annettu on vastaus. / Sun silmissäsi kaipauksen nään, / min ihmis-suku kantaa itessään: / ja kerran lapsi unes todeks saa; / sä itse löydät, itse tunnet tien.”

Sadun lopussa Liisa sanoo veljelleen: ”jäi toivo paremmasta. / Mä tiedän varmaan: onnellinen maa / on tällä puolen tähtein lähellämme. / Nyt kaipuu sinne kantaa, ikävämme. / Se todeks muuttuu ihmiselle vasta, kun osaa ihmistä hän rakastaa.”¹¹⁴

¹¹³ Kalemaa 1989, 149. Elvi Sinervon utopiasadulla oli myös läheltä saatu esikuva; Katri Valan runoelma ”Satuja Si-Si-Dusista” (1934). Se on utopistinen tarina keijusta, joka kasvoi vertauskuvalliseen suuruuteen. Si-Si-Dus eli onnellista elämää ihanneyhteiskunnassa, kunnes mustat miehet tulivat ja sota syttyi. Ihanneyhteiskunta tuhoutui, keiju jätti maailman, pakeni unilaivalla ja nukkui tuhat vuotta. Meren takaa löytyi vapautus. Runoelma päättyy ihmisyyden voittoon, tuhatvuotiseen valtakuntaan: ”Si-Si-Dus, sano aurinko, nyt laula! / Maassa ei ole ainoatakaan rajaa / kaikkialla kulkee vapaa veljemme ./” Saarenheimo 1985, 225–226.

¹¹⁴ Elvi Sinervon kokoelma, KansA. Sinervo julkaisi sadun nimellä Aulikki Prinkki vuonna 1944.

Sadun repliikeissä on samaa kaipuuta ja tulevaisuudenikävää kuin mistä Ernst Bloch kirjoittaa ihmiselle annettuna ominaisuutena.

Jos Sinervon satua määritti nostalginen kaipuu ja toivo paremmasta, kirjoitti Palmgren vankeutensa aikana nostalgisesta kaipuusta menneisyyden paratiisisaarelle kirjoitelmassa *Idylliä etsimässä*. Kyseessä oli hänen lapsuudenperheensä kalamajalla Orivedellä vietettyjen kesien tarina, jonka hän kirjoitti helmikuussa 1944.¹¹⁵

Palmgren kuvasi saartaan varhaisten utopistien tapaan paratiisina. Ylemmstä keskiluokasta vasemmistoon siirtynyt Palmgren näki saaren nimenomaan porvarillisena idyllinä, menneen onnen ajan muistomerkkinä, jota hän ikävöi ja kaipasi ja jonka hän joutui mielessään lopullisesti hyvästelemään, kun perheen oli luovuttava paikasta. Palmgrenin nostalgia kohdistui sekä menneeseen aikaan että tiettyyn paikkaan. Nostalgian laukaisi paikan menetys, mutta myös tunne rajusta muutoksesta. Marcel Proustin sanat paikoista, jotka vasta menetyksensä jälkeen muuttuvat todellisiksi paratiiseiksi, toteutuvat Palmgrenin kalamajamuistelmassa.¹¹⁶

Palmgrenin kirjoitelmassa kuuluvat myös Yrjö Hirnin *Valtameren saaren* mainingit. Hirnin kuvaukset saariromaaneista, rakkauden idylleistä valtameren saarilla ja erityisesti Tahitin merkityksestä Paul Gauguinille levon ja turvallisuuden saarena¹¹⁷ ovat mitä ilmeisimmin jättäneet jälkensä Palmgrenin tekstiin luonnonkauneuden, kaipuun ja unelmoinnin kuvauksina. Kaikki mennyt, mitä kalamajalla oli koettu, alkoi kirjoittajasta tuntua onnelliselta idylliltä, vaikka sotaa edeltäneet vuodet olivat olleet hänelle raskasta, epäonnistumaan tuomitun poliittisen kamppailun aikaa. Ikävä täytti yhtäkkiä hänen mielensä ja kalamajasta tuli menneen elämän onnen symboli: ”siihen keskittyi se, minkä tämä julma sota ja sen seuraukset tuntuivat iäksi hukuttaneen: idylli, unelma levosta, onnesta,

¹¹⁵ Palmgren sai pitää vankilapäiväkirjaa, kirjoittaa lapsuudenmuistelmansa ja kaunokirjallisen novellin sekä opiskeluun liittyviä muistiinpanoja vankeudessa. Vankilaviranomaiset tarkastivat hänen kirjoituksensa.

¹¹⁶ Marcel Proust -sitaatti ks. Kukkonen 2007, 19. Aleksis Kiven ”Onnellisten saarista” ks. myös Lyytikäinen 2007, 90. Näissäkin romantisoiduissa kuvauksissa on pohjalla menetys ja kärsimys.

¹¹⁷ Hirn 1990 (1928), luvut 8–10, ks. myös 391.

rauhasta.”¹¹⁸

Kirjoitelmassa tulee esille nostalgiaan usein liittyvä yksityisyys ja pienyhteisöllisyys, vastakohtana utopian universaalille yhteiskunnallisuudelle. Palmgren kirjoitti, että maja oli merkinnyt hänelle niin paljon kuluneen 1930-luvun ”kuohuvina taistelun, etsimisen ja löytämisen vuosina”, ettei hän ollut halunnut kertaakaan lähteä ulkomaille. Vain kalamajalle hän oli halunnut vetäytyä ”lepäämään, uudistumaan, etsimään elämän rajatonta moninaisuutta”. Hän näki mielikuvissaan kalamajan mäntyjen keskellä, poukaman hiekkarantoihin ja kimaltavan ulapan.¹¹⁹ Auringonlaskujen kullasta ja purppurasta hän nautti kalastusretkillään, kesäpäivien taivaansinestä purjehtiessaan ja ”uneliaana maaten veneenpohjalla, ruskea ruumis alastomana, silmät seuraillen purjeiden hengitysliikkeitä taivaansinessä, valkeana pilvenä valkeiden pilvien joukossa, paratiisitunnelma, jota sopi säestää laulamalla *O sole mio* tai *Etelämeren laulua...*”¹²⁰. Primitivismi oli kiehtonut Palmgrenia nuoresta pojasta alkaen. Jo kouluvuosinaan hän unelmoi paratiisisaarten naisista lukiemiensa romanttisten kuvausten perusteella.¹²¹

Palmgrenin muisteluun sopii luonnehdinta nostalgiaa valoisina muistikuvina, jotka toimivat kuin kauneus ja rakkaus. Esteettisenä kokemuksena ne ovat kaipuustaan ja ikävästään huolimatta eheyttäviä.¹²² Palmgrenin mieleen tulee sävelmä, josta hän ja hänen vaimonsa pitivät: ”Kesän aurinko taas paistaa ja nurmi vihannoi – – Kuinka loistaa kaan päivän koi, kuinka tuulet ja aallot soi – –.” Sävelmä toimii hänelle menneisyyden muistojen ja tulevaisuuden lupausten signaalina.¹²³ Kalamajalla Palmgren on kokenut rakkauden, ja hän maalailee näitä tunnelmia tavalla, joka tuo mieleen Hirnin kuvauksen Paul Gauguinin Noa

¹¹⁸ Palmgren 1944, 3.

¹¹⁹ Palmgren 1944, 3, 5.

¹²⁰ Palmgren 1944, 22.

¹²¹ Palomeri 1953, 12, 28. Ks. myös Koivisto 2011, 188, 189.

¹²² Kukkonen 2007, 41, 44.

¹²³ Palmgren 1944, 5, 6.

Noasta.¹²⁴ *Idylliä etsimässä* -tekstissä oli kysymys Palmgrenin paluusta omaan elämänhistoriaansa; nostalginen muistelu puhdisti ja kokosi hänen mieltään.¹²⁵

Talvisodan rintamalla ja vankilan yksinäisyydessä Palmgren kertoi elättäneensä uskoa menneen ”elämännonnen palaamiseen, sovinnolliseen, paratiisilliseen ratkaisuun tässä poikkeustapauksessa, vaikka muu maapallo palaisi tuhkaksi”. Painajaismaisen rintamakokemuksen jälkeen hän koki valloittavansa paratiisisaarensa uudelleen, sen arkaaisen lehdon kukkaisketoineen ”aurion kultaisten säteiden hyväillessä hedelmäistä maata ja väreilevää vettä.”¹²⁶ Viimeisenä kesänä Kalamajalla hän oli koettanut tiivistää itselleen elämyksen menneestä onnesta saaren maisemassa. Hän oli yrittänyt unohtaa idyllin ulkopuolella raivoavan ”maailmanmyrskyn”, kuilun, jonka ääressä hän seiso. Se ei onnistunut.¹²⁷

Neuvostomaan ylistyksestä pettymykseen

Sodan jälkeen poliittiset vangit vapautettiin, ja politiikassa mukana olleet vasemmistointellektuellit nousivat takaisin puhujalavoille. He puhuivat nyt tuhatpäisille työläisjoukoille. Suomen kansan demokraattinen liitto perustettiin, ja Suomen kommunistinen puolue tuli lailliseksi.¹²⁸ Sodan lopputulos osoitti vasemmistoälymykselle, että he olivat olleet oikeassa pyrkiessään korostamaan Neuvostoliiton merkitystä Suomen tulevaisuudelle. Myös Neuvostoliiton poliittinen voima oli kasvanut sodan jälkeen.

124 Hirn siteeraa Gauguinia, joka kertoo: ”Päivällislevon aikaan uinailemme, riisutuneina, alasti, teeskentelemättä, tänä päivänä niin kuin kaikkina muinakin päivinä, aivan toistemme vieressä ja uneksimme – ja kenties Tehura näkee unessa uusien korvarenkaiden välkkyvän. Minä, minä haluaisin unohtaa kaiken, minkä tiedän, ja uinahtaa ainaiseksi.” Hirn. 1990 (1928), 383.

125 Kukkonen 2007, 15

126 Arkadioista ja pastoraalitunnelmista kirjoittaa myös Hirn 1990 (1928), 383.

127 Palmgren 1944, 60. Raoul Palmgrenin kokoelma, julkaisemattomat käsikirjoitukset. KansA.

128 Liikasen ja Mannisen tulkinnan mukaan Raoul Palmgren näki SKP:n edistyskellisen rintaman tietoisimpana osana, marxilaisen yhteiskuntanäkemyksen ja sosialismin utopian kantajana. Liikanen ja Manninen 1982, 16.

Unelma sosialistisesta tulevaisuudesta vaikutti tulevan lähemmäksi heitä. Neuvostoliiton esikuvallisuus suureni entisestään. Oikeisto-suhdanteen päätyttyä maata sopi ylistää aiempaa voimaperäisemmin ja voitonriemuisemmin. Poliittinen kirjoittelu oli muutenkin vapautunut sotia edeltäneen ajan kontrollista. Vasemmistolaiset saivat kirjoittaa vapaasti, kulttuuria ei tarvittu politiikan verhoksi. Nyt suitsittiin pikemminkin oikeistolaisittain ajatelleiden kirjoittelua.

Kaisu-Mirjami Rydberg puhui vapautuneille vangeille järjestetyissä tervetulojuhlissa jo syksyllä 1944. Hänen puheessaan Neuvostoliitto oli toteutunut utopia, joka suhteessa esikuvallinen kulttuuri- ja kansansivistysmaa. Hänen puheessaan Neuvostoliiton lukutaidottomuus oli poistettu, ja maata kattoi koulujen ja korkeakoulujen verkosto. Vähemmistökansallisuudet olivat saaneet kirjakielensä ja kulttuurilaitoksensa. Yhteiskunta toimi: oli lastenkoteja, sairaaloita, lepokoteja ja vanhainkoteja. "[T]iede, taide, kirjallisuus tulivat kansan laajojen joukkojen omaisuudeksi, ne kuuluivat kaikille ja imivät voimansa kansan terveestä, pursuavasta elin- ja luomisvoimasta."¹²⁹

Rydberg visioi myös tulevaa sosialistista kulttuuria, jonka työväenluokka ja sivistyneistö pian yhdessä rakentaisivat Suomeenkin. Se perustettaisiin menneiden vuosisatojen arvokkaimmalle kulttuuriperinnölle, johon uusi sosialistinen kulttuuri liitettäisiin. Se avaisi rajoittamattomat mahdollisuudet kaikille henkisen työn tekijöille: opettajille, tiedemiehille, kirjailijoille ja taiteilijoille. Tulossa oli valon ja vapauden aika.¹³⁰

Sodan jälkeen lehtimiehille järjestettiin tutustumismatkoja eri puolille maailmaa. *Vapaan Sanan* päätoimittajaksi nimitetty Raoul Palmgren sai kutsun Neuvostoliittoon vuonna 1948. Matka poiki lukuisia radio-katsauksia ja lehtikirjoituksia, joissa Palmgren selosti Neuvostoliiton positiivisia matkavaikutelmiaan. Kirjoitusten sävy oli sama kuin hänen

¹²⁹ Puhe kuljetustyöläisten sosialidemokraattisessa juhlassa. Juhla oli järjestetty vapautettujen poliittisten vankien kunniaksi. 8.10.1944. Kaisu-Mirjami Rydbergin kokoelma, KansA.

¹³⁰ Ibid. Sodan jälkeen Rydberg toimitti myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuran jäsenlehteä ja kirjoitti työkseen Neuvostoliitosta sieltä lähetettyjen aineistojen pohjalta. Koivisto 2012, 213–218. Kinnusen mukaan hänen aineistonsa olivat yksipuolisia eivätkä vastanneet lukijoiden toiveita. Ks. Kinnunen 1998, 322.

eurooppalaisilla ja amerikkalaisilla kollegoillaan oli ollut 1930-luvulta alkaen.¹³¹

Mieleenpainuvinta Palmgrenille oli ollut kohdata neuvostoihmisiä erinomaisesti toimineissa kolhooseissa. Hän totesi, että ne vapauttivat energiaa ja loivat edellytyksiä ”täyteläiselle ihmiskukinnalle”, jolla olisi maailman tulevaisuus.¹³² *Vapaassa Sanassa* Palmgren julkaisi kaikesta näkemästään laajan reportaasin.¹³³ Neuvostoliitto edusti Palmgrenille historiallista edistystä, uutta elämää. Tämä taas oli koko ihmisen olemassaolon tarkoitus, ihmiskunnan ”etu, onni ja vapaus”. Se merkitsi entistä suurempaa riippumattomuutta satunnaisuudesta ja epävarmuudesta, entistä turvatumppaa olemassaoloa ja hyvinvointia, entistä korkeampaa, inhimillistä kulttuuria. Tärkeintä Palmgrenille oli sosialistinen kulttuuri, kulttuurivallankumous ja henkistä rikkautta luovan kulttuurin rakentaminen: ”Voidaan puhua koko kansan vallanneesta sivistyskiihkosta, kulttuurin jumaloimisesta!”¹³⁴

Elvi Sinervosta tuli sodan jälkeen tuottelias kirjailija ja aktiivinen kulttuurityöntekijä, SKP:n hovirunoilija ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuran esitelmöitsijä. ”Ylistän neuvostoihmistä” on runo, jossa Sinervon ihailu huipentuu Neuvostoliiton elinvoimaisuutta, luonnonkauneutta sekä neuvostoihmistä kohtaan. Utopia-teeman kannalta keskeistä on runossa painottuva ihmisen mahdollisuus vaikuttaa tulevaisuuteensa ”tarttumalla ajan pyörään” sekä runon loppuosan historiallisten linjojen pitkä kaari, kun unelmat muuttuvat todeksi.

Runoilija ilmoitti rakastavansa neuvostoihmistä: ”Sitä kansaa, ihmistä tuhatkasvoista, joka tohti / ajan pyörään tarttua myrskyssä Lokakuun / ja kasvot kääntäen ikuista unelmaa kohti / vain itseensä uskoi, ivanaurun soudessa maailman muun.” Runossa mainitaan esikuvalliset henkilöt – Lenin,

131 Vastaavasti amerikkalaiset ja englantilaiset Neuvostoliiton ihailijat kiinnittivät huomionsa lastentarhoihin, kouluihin, vankiloihin ja neuvostoihmisen omistautumiseen uuden yhteiskunnan rakentamiseen. Hollander 1981, 106.

132 Palmgrenin radiokatsaus Neuvostoliiton-matkasta vuonna 1948. Raoul Palmgrenin kokoelma. KansA.

133 *Vapaa Sana* 166, 12.6.1948.

134 Palmgren: ”Sosialistisesta valistuskulttuurista sosialistiseen renessanssiin.” *Vapaa Sana* 199, 27.7.1948.

Kuva poistettu tekijänoikeudellisista syistä.

Elvi Sinervo puhuu Katri Valan muistolaatan edessä Sörnäisissä Marjatanmäellä lokakuussa 1949. Katri Valan urna oli tuotu paikalle juhlavassa kulkueessa. Olavi Paavolainen oli kantanut ensimmäisenä urnaa ja hänen rinnallaan olivat kävelleet runoilijan ystävä Elvi Sinervo ja veli Erkki Vala. KansA.

joka muutti sanat teoiksi sekä runoilijat Blok, Majakovski ja Jesenin, jotka veivät aatetta eteenpäin vaikeina aikoina. Runo päättyy unelman toteutumiseen: ”Soi, lauluni unelmalle, joka lävitse tulen ja veren / sodan sauhusta eilen kirkastettuna temmattiin / ja tänään huipulta Kremlin ylitse aikojen meren / tien viittaa ihmiskunnalle / päiviin tuleviin.”¹³⁵

Omalla tahollaan Ernst Bloch ihaili Neuvostoliittoa yhtä ehdottomasti kuin monet muutkin länsimaiset intellektuellit.¹³⁶ Blochin ihailu oli alkanut jo vallankumousvuosina, jolloin ekspressionistinen vallankumousromantiikka oli temmannut hänet mukaansa ja vaikuttanut vahvasti hänen ajattelunsa utopiatematiikkaan. Henkinen sitoutuminen oli jatkunut koko 1930-luvun, Bloch oli samastunut kommunisteihin ja antanut julkisesti tukensa Stalinille myös silloin, kun maailman huomio kiinnittyi hänen näytösoikeudenkäynteihinsä vuonna 1936.¹³⁷

Sekä Blochin että suomalaisten vasemmistointellektuellien, kuten Palmgrenin suhde Neuvostoliittoon ja kommunistiseen puolueeseen muuttui varautuneemmaksi Stalinin kuoltua ja Neuvostoliiton sekaannuttua Itä-Euroopan tapahtumiin.¹³⁸ Viimeistään Hruštšovin vaatimus

135 Kokoelmasta ”Oi Lintu Mustasiipi”, yhteisjulkaisussa *Kellopoijut*, yhdessä Arvo Turtiaisen runokokoelman kanssa (1950). Sinervo 1950, 79–81.

136 Vrt. Ville Laamasen tulkintaan Olavi Paavolaisen Neuvostoliiton matkasta vuonna 1939, 205–273. Länsieurooppalaisista Neuvostoliiton ihailijoista ja näiden kritiikittömästä suhtautumisesta kirjoittaa Paul Hollander osoituksena näiden vieraantumisenä omasta yhteiskunnastaan. Hän kutsuu Neuvostoliitossa käyneitä pyhiinvaeltajiksi, jotka lähtivät etsimään utopiaa ja mielestään löysivätkin sen toteutuneena. Hollander 1981, 74–176.

137 Rahkosen mukaan Bloch tuki Stalinia, koska tämä kävi natsi-Saksan vastaista taistelua eikä siksi, että olisi ollut itse stalinisti. Käytännössä hänet leimattiin stalinistiksi kun hän pakeni Yhdysvaltoihin sotavuosiksi. Sodan jälkeen Bloch palasi Itä-Saksaan, Leipzigin yliopistoon, filosofian historian professoriksi, ja hän nautti aluksi puoluejohdon arvostusta. Rahkonen 1985, 14–15.

138 Bloch piti vuonna 1956 Hegelin 125-vuotisjuhlassa puheen, jossa hän esitti kritiikkiä dogmatismia vastaan. Sen seurauksena hänen oppilaitaan ja työtovereitaan pidätettiin, ja häntä itseään syytettiin nuorison villitsemisestä. Hänet erotettiin virastaan ja häntä syytettiin revisionismista, idealismista ja mystisismistä. Bloch menetti toivonsa Itä-Saksan ”inhimillisestä sosialismista”, ja Länsi-Saksassa matkalla ollessaan hän jätti palaamatta itään vuonna 1961, juuri kun Berliinin muuria oltiin rakentamassa. Hänestä tuli Tübingenin yliopiston professori 76-vuotiaana. Rahkonen 1985, 16–18.

Stalinin ajan tilinteosta herätti myös suomalaisen vasemmistoälymystön uskollisimmatkin kommunistit, kuten Sinervon, selvittämään välejäan niin Neuvostoliittoon kuin Suomen kommunistiseen puolueeseen.¹³⁹

Sinervo prosessoi omaa kriisiäan kirjoittamalla katkerasti SKP:stä vanhatestamentillista kuvastoa käyttäen. Stalinia ylistänyttä runoan hän häpesi, mutta vakuutti tietämättömyyttään Neuvostoliiton vankileirien saaristosta ja miljoonien teloituksista. Palmgren oli erotettu *Vapaan Sanan* päätoimittajan paikalta SKP:n painostuksesta jo vuonna 1951 ja sen jälkeen hän erosi tai hänet erotettiin myös puolueesta. Hän suuntautui kirjastoalalle jättäen politiikan lopullisesti.¹⁴⁰ Kaisu-Mirjami Rydberg siirtyi Suomi-Neuvostoliitto-Seuran lehden toimituksesta Kustannusyhtiö Kansankulttuurin tehtäviin. Lehti ei kiinnostanut lukijoita, ja Rydberg turhautui Neuvostoliitosta lähetettyihin, vuodesta toiseen toistuviin, korkealle viritettyihin aineistoihin, joista ei löytynyt vastauksia kysymyksiin neuvostoihmisten arjesta.¹⁴¹

Samoin kävi monille angloamerikkalaisille vasemmistointellektuelleille, kirjoittaa Hollander ja ihmettelee sitä, miksi nämä lakkasivat ihailemasta Neuvostoliittoa siinä vaiheessa, kun sen olot muuttuivat inhimillisemmiksi.¹⁴² Intellektuellien pettymys kertoo unelman menettämisestä. Realistisempi näkemys sosialismin toteuttamisen mahdollisuuksista oli menettänyt hohtonsa ihmisoikeusrikkomusten myöntämisen jälkeen.

Utopioista dystopioihin

Raoul Palmgren seurasi jatkuvasti utopiakirjallisuuden vaiheita, mutta 1950-luvulta alkaen kirjastomiehen ja kirjallisuudentutkijan ominaisuudessa. *Toivon ja pelon utopioissa* hän luonnosteli laajan kaaren klassi-

139 SKP:n kanssa suomalaisella vasemmistointelligenssialla oli ollut kahnausta koko ajan. Puolue oli syyttänyt sitä pikkuporvarillisuudesta, individualismista ja kapitalistisen kulttuurin seuraamisesta. Välikrikosta seurasi puolueesta eroamisia ja erottamisia 1950- ja 1960-luvuilla. SKP:n kaaderijaoston pöytäkirjat. KansA.

140 Myöhemmin hänestä tuli Oulun yliopiston kirjallisuustieteen professori.

141 Ks. Kinnunen 1998, 322. Rydberg ei tehnyt koskaan julkisesti tiliä suhteestaan Neuvostoliittoon eikä SKP:hen, vaan pysyi niille lojaalina kuolemaansa vuonna 1959 asti.

142 Hollander 1981, 11.

sista utopioista teoksen kirjoittamisajankohdan uutuuksiin, optimistisista utopioista pessimistisiin dystopioihin. Kuvitelma tulevaisuudesta oli muuttunut kielteiseksi, jopa epätoivoiseksi, kirjoitti Palmgren, koska totalitarismi, fasismi ja stalinismi, teknologian voittokulku, automatisoituminen ja kollektivisoituminen, kylmä sota ja ydinpommi olivat osoittaneet käytännössä, että utopiat olivat kyllä toteutuneet, mutta muuttuneet samalla irvikuvikseen. 1950-luvun yhteiskunnassa oltiin sen kysymyksen edessä, kuinka estää ahdistavien tulevaisuusskenaarioiden lopullinen toteutuminen. Pohdittiin jopa keinoja, millä voitaisiin palata ”ei-utopistiseen, vähemmän täydelliseen ja vapaampaan yhteiskuntaan”, siteerasi Palmgren Nikolai Berdjajevia.¹⁴³ Palmgrenin mielestä oli merkille pantavaa, että pessimististen utopioiden tunnetuimmat edustajat eivät suinkaan olleet konservatiiveja, vaan liberaaleja tai pettyneitä, katkeroituneita kommunisteja ja sosialisteja, joiden unelma oli tuhoutunut.¹⁴⁴

Palmgren tulkitsi Stalinin ajan tapahtumien teloituksineen, oikeaoppisuusvaatimuksineen sekä nousevine nationalismeineen tukahduttaneen utopian toteutumisen mahdollisuudet. Erityisesti edellisen sukupolven edustajat, jotka olivat nähneet lokakuun vallankumouksessa ihanneyhteiskunnan, pitivät Stalinin neuvostovaltiota haaveiden vääristymänä ja irvikuvana. Entisten kommunistien syytös- ja paljastuskirjoissa Neuvostoliitto leimattiin uudeksi luokkayhteiskunnaksi ja uuden luokkasorron välikappaleeksi. Samalla kun usko Neuvostoliittoon horjui, myös usko utopiaan hävisi, kirjoitti Palmgren. Sosialidemokraatit olivat hänen mukaansa jo 1960-luvulla etääntyneet sosialismin tavoittelusta, ja kommunistien älymystö länsimaissa oli kokenut toistuvia kriisejä. Positiivinen utopia oli aikansa elänyt; kirjailijalta puuttuivat rakennusaineekset ja yleisöltä kaikupohja.¹⁴⁵

¹⁴³ Palmgren 1963, 57–59.

¹⁴⁴ Palmgren 1963, 59.

¹⁴⁵ Palmgren 1963, 87–88. Myös Olof Palme pohti 1960-luvulla utopioiden merkitystä vasemmistolle, hän näki niillä edelleen merkitystä politiikassa. ”Vasemmisto ei voi olla ilman utopioita. Se ei voi lakata asettamasta päämääriä, jotka ovat sillä hetkellä mahdottomia toteuttaa, mutta jotka antavat tämän päivän muutoksille tarkoituksen. – Mutta utopian täytyy ankkuroitua todellisuuteen.” Utopiana Palme näki tasavertaisuuden, demokratian, turvallisuuden ja hyvinvoinnin saavuttamisen maailmassa. Palme 1969, 43, 56.

Mutta miten kävi Blochin, Palmgrenin, Rydbergin ja Sinervon utopian? Kestikö Blochin toivo? Kerrotaan, että viimeisenä iltana ennen kuolemaansa 92-vuotiaana Bloch kuunteli Beethovenin *Fidelio*-oopperan kolmatta ”Leonore”-alkusoittoa ja sen trumpettisignaalia, vapautuksen ja toivon merkkiä. Paria päivää aiemmin hän oli allekirjoittanut vetoomuksen neutronipommia vastaan.¹⁴⁶

Sinervo puolestaan kirjoitti unelmasta ja toivosta ihmisille välttämättöminä asenteina. Unelma korkeammasta ja paremmasta ihmisestä, joka on vapautunut sodan ja politiikan pelosta, ei saa kuolla. Toivon viimeisestä kipinästä on pidettävä kiinni, sillä ilman sitä ei voi elää.¹⁴⁷ Rydberg suuntasi katseensa viimeisinä vuosinaan uuteen utopiaan – Maon Kiinaan, jossa näki tulevaisuuden syntyvän.¹⁴⁸

Palmgrenia kutsuttiin ”sydämen vasemmistolaiseksi” hänen politiikasta irtautumisensa jälkeen. Hänellekin optimistinen asenne tulevaisuuteen oli tärkeä. *Toivon ja pelon utopiat* -teoksen lopussa ovat sanat: ”Kuolevan lohtuna on ’varovainen ja viisas’ menneisyyden kulta-ajan muistelo, elinvoimaisen ja elämäntahtoisen etuoikeus on barbaarisen rohkeasti kurkottaa kohti tulevaisuutta, jossa avautuvat niin orjuuden kuin vapaudenkin niin itsetuhon kuin maailmanherruuden ja yltäkylläisen turvallisuudenkin näkymät.”¹⁴⁹

Mistä Palmgrenin, Sinervon, Rydbergin ja Valan sosialistisen tulevaisuuden unelmoinnissa pohjimmiltaan oli kyse? Olivatko he tunteneet yksinäisyyttä ja erillisyyttä ja kaivanneet toisten, kaltaistensa ihmisten läheisyyteen, yhteisöllisyyteen, maailmaan, jossa heitä olisi arvostettu, tarvittu ja rakastettu. Ja onko niin, että unelman onkin oltava tarpeeksi kaukainen ja etäinen kestääkseen?

Boymin ajatus utoopisesta nostalgiasta kollektiivisena ja eheyttävänä kokemuksena ja kotiinpaluuna saa vahvistusta. Etäisyyden ja irrallisuuden tunteen vaaliminen sinänsä ei ollut tavoite vasemmistö-älymystölle, se oli pikemminkin sen osa ja kohtalo. Siihen liittyi myös vasemmistointellektuellien älyllinen asenne, heidän pyrkimyksensä

¹⁴⁶ Rahkonen 1985, 20.

¹⁴⁷ Kalemaa 1987, 207.

¹⁴⁸ Koivisto, 2013, 218–224.

¹⁴⁹ Palmgren 1963, 96.

rehellisyyteen sekä kykynsä tilityksiin, mikä irrotti heidät sodan jälkeen kommunistisesta puolueesta ja johti heidät määrittelemään ideologiset kantansa uudelleen. Väistämättä tämä merkitsi pettymystä sekä uutta yksinäisyyttä ja irrallisuutta, sivustakatsijan asennetta tapahtumiin. Muistellessaan 1930-luvun nuoruuttaan jäljelle jääneet kultasivat menneisyyttään; heidän suhteensa omaan menneisyyteensä sai nostalgisen hohteen.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Arkistot

Kansan Arkisto (KansA)

Mauri Ryömän kokoelma.

Raoul Palmgrenin kokoelma.

Kaisu-Mirjami Rydbergin kokoelma.

Elvi Sinervon kokoelma.

SKP:n arkisto, kaaderijaosto: pöytäkirjat (järjestämätön arkisto).

Aikalais- ja muu kirjallisuus

Bloch, Ernst: *Geist der Utopie*. Verlag von Duncker & Humblot, München und Leipzig 1918.

Bloch, Ernst: *The Principle of Hope I*. Alkuteos: *Das Prinzip Hoffnung* (1959). Käänt. Neville Plaice, Stephen Plaice ja Paul Knight. MIT Press, Cambridge, Mass. 1986.

Blok, Aleksander: *Sydämellä vallankumousta kuunnellen. Lokakuun vallankumouksen ensi vuosien kuvataidetta*. Suom. Marja Jänis ja Armas Äikiä. Toim. Mihail German. Aurora- ja Kansankulttuuri, Leningrad 1978.

Hirn, Yrjö: *Valtameren saari*. Alkuteos: *Ön i världshavet* (1928). Suom. Toini Havu. SKS, Helsinki 1990.

Malraux, André: *Toivo*. Alkuteos: *L'Espoir* (1937). Suom. Väinö Kirstinä. Tammi, Helsinki 1983.

Palme, Olof: *Politiikka on tahdon asia*. Alkuteos: *Politik är att vilja* (1968). Suom. Risto Hannula. Tammi, Helsinki 1969.

Palmgren, Raoul: *Toivon ja pelon utopiat*. Kansankulttuuri, Helsinki 1963.

- Pannekoek, Anton: *Uusi mailma: kirjotelmia*. Suomalaisen kommunistisen puolueen keskuskomitea, Pietari 1919.
- Sinervo, Elvi (Aulikki Prinkki): *Onnenmaan kuninkaantytär ja ihmislapsen* (1944), Love-kirjat, Helsinki 1980.
- Sinervo, Elvi: *Pilvet: runot 1941–1956*. Love-kirjat, Helsinki 1984.
- Sinervo, Elvi: *Viljami Vaihdoкас*. Love-kirjat, Helsinki 1978.
- Sinervo, Elvi, Turtiainen, Arvo: *Kellopoijut, runoja*. Kansankulttuuri, Helsinki 1950.
- Vala, Katri: *Kootut runot*. WSOY, Porvoo 1979.

Lehdet

- Kirjallisuuslehti* 1937, 1938.
- Soihdu* 1937, 1938.
- Tulenkantajat* 1938.
- Tulenkantajien albumi* 1927.
- Vapaa Sana* 1948.

Tutkimuskirjallisuus

- Berlin, Isaiah: *Vapaus, ihmisyy, historia. Valikoima esseitä*. Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Bowra, C. M.: *Poetry & Politics 1900–1960*. Cambridge University Press, Cambridge 1966.
- Boym, Svetlana: Estrangement as a lifestyle: Shklovsky and Brodsky. *Poetics Today* 17(4) 1996, 511–530.
- Boym, Svetlana: *The Future of Nostalgia*. Basic Books, New York 2001.
- Hollander, Paul: *Political Pilgrims. Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China, and Cuba 1928–1978*. Oxford University Press, New York 1981.
- Hytönen, Ville, Rautiainen, Pauli: Esipuhe. Teoksessa *Uusi Atlantis. Puheen-vuoroja Euroopan utopioista ja dystopioista*. Toim. Ville Hytönen ja Pauli Rautiainen. Savukeidas, Turku 2009, 5–10.
- Kaihovaara, Pirjo: Rituaalit, myytit, symbolit – työväenliikeuskonnon ja populaarikulttuurin välissä. Kokousraportti ITH:n (The International Conference of Labour and Social History) Linzin konferenssista 9.–13.9.1998. [25.2.2015] <http://www.helsinki.fi/jarj/thpts/linz.html>
- Kalemaa Kalevi: *Elvi Sinervo, Vuorelle nousija*. SKS, Helsinki 1989.

- Kinnunen, Kaisa: *Suomi–Neuvostoliitto-seuran historia 1944–1974*. Suomi-Venäjä-Seura, Helsinki 1998.
- Koivisto, Hanne: Devotedly international – but always wrong. Left-wing intellectuals and their orientation towards international progressive culture and literature in the 1930s and 1940s. *Journal of Finnish Studies* 18(2) 2014. (Tulossa. Sivunumerot eivät tätä kirjoitettaessa vielä tiedossa.)
- Koivisto, Hanne: ”Lasken vahvojen sydänten kaapelin yli vapisevan maailman”. Kaisu-Mirjami Rydbergin kansainvälisyys ja tulkinnat tasa-arvosta. Teoksessa *Kosmopoliittisuus, monikulttuurisuus, kansainvälisyys. Kulttuurihistoriallisia näkökulmia*. Toim. Anne Ollila ja Juhana Saarelainen. Cultural History – Kulttuurihistoria 11. K&h, Turku 2012, 194–229.
- Koivisto, Hanne: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulla*. Työväen ja historian perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2011.
- Koivisto, Hanne: Yhtenäiskulttuurin otteessa. Vasemmistorunoilijoiden raamattullinen retoriikka ja uskonnonvastaisuus 1930–1950 -luvuilla. *Rovaniemi, Turku, Bysantti ja Oulu. Jublakirja Marja Tuomiselle*. Toim. Mervi Autti, Annikka Immonen, Kari Immonen, Maija Mäkilä ja Päivi Rantala. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 2013, 34–56.
- Kukkonen, Pirjo: Nostalgian semiosis. Teoksessa *Nostalgia. Kirjoituksia kaipausta, ikäväästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi ja Katja Seutu. SKS, Helsinki 2007, 13–50.
- Laamanen, Ville: Suuri levottomuus. Olavi Paavolaisen kulttuurinen katse ja matkat 1936–1939. K&h, Turku 2014.
- Lahtinen, Mikko: Matkoja mahdolliseen. Utooppisen ajattelun vaiheita. Teoksessa *Matkoja utopiaan: Tommaso Campanella, Francis Bacon ja David Hume*. Toim. Mikko Lahtinen. Vastapaino, Tampere 2002, 169–247.
- Lassila, Pertti: *Uuden aikakauden runous. Ekspressionistinen tematiikka 1910– ja 1920-luvun suomenkielisessä lyriikassa*. Otava, Helsinki 1987.
- Liikanen, Ilkka, Manninen, Pauli: Realisti vai utopisti? Teoksessa *Palmgrenin työ. Raoul Palmgrenin yhteiskunnallisen ajattelun ja tutkijankuvan piirteitä sekä tuotannon bibliografia*. Toim. Ilkka Liikanen ja Kari Sallamaa. Oulun yliopisto, Oulu 1982, 7–22.
- Lyytikäinen, Pirjo: Kangastus toivomme maasta. Aleksis Kivi romanttisen kaipuun tulkina. Teoksessa *Nostalgia. Kirjoituksia kaipausta, ikäväästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi ja Katja Seutu. SKS, Helsinki 2007, 83–119.
- Manuel, Frank E., Manuel, Fritz P.: *Utopian Thought in the Western World*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Mass. 1979.

- Moltman, Jürgen: Messianismi ja marxismi. Teoksessa *Ernst Bloch. Utopia, luonto, uskonto. Johdatusta Ernst Blochin ajatteluun*. Toim. Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1985, 88–102.
- Mäkinen, Kari: *Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1989.
- Ojanen, Eero: *Rakkauden filosofia*. Kirjapaja, Helsinki 2002.
- Rahkonen, Keijo: Ernst Bloch – toivon filosofi. Teoksessa *Ernst Bloch. Utopia, luonto, uskonto. Johdatusta Ernst Blochin ajatteluun*. Toim. Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1985, 10–20.
- Reddy, William: *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Saarenheimo, Kerttu: *Katri Vala. Aikansa kapinallinen*. WSOY, Porvoo 1984.
- Saarisalo, Aapeli: *Raamatun sanakirja*. Kirjaneliö, Helsinki 1980.
- Sironen, Esa: Toinen tapa lukea Raamattua. Teoksessa *Ernst Bloch. Utopia, luonto, uskonto. Johdatusta Ernst Blochin ajatteluun*. Toim. Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki 1985, 60–87.
- Vuorikuru, Silja: Minä ikävöin maahan, jota ei ole. Utopia Aino Kallaksen novellissa ”Lasnamäen valkea laiva”. Teoksessa *Nostalgia. Kirjoituksia kai-puusta ikävästä ja muistista*. Toim. Riikka Rossi ja Katja Seutu. SKS, Helsinki 2007, 168–200.